

Herb Radomia

w świetle nowych badań

**Projekt systemu znaków
i symboli samorządowych**

Radom 2024

Autor: Tomisław Giergiel

Wydawca / © Copyright by: Ośrodek Kultury i Sztuki
„Resursa Obywatelska” Miejska Instytucja Kultury

Druk i oprawa: Virgo Poligrafia

ISBN 978-83-951651-8-4

Radom 2024

Spis treści

Słowo od Prezydenta Radomia.	5
Wstęp	7
1. Herb Radomia. Studium historyczno-heraldyczne	11
- Wprowadzenie do studium	11
- Stan badań nad herbem Radomia.	15
- Wyniki kwerendy źródłowej – katalog pieczęci.	23
- Ocena zgodności (poprawności) znaków samorządowych gminy miasta Radomia z zasadami tworzenia herbów	48
- Wnioski	59
- Bibliografia	66
2. Projekt systemu znaków i symboli samorządowych miasta Radomia	71
- Herb	73
- Flaga	74
- Flaga stolikowa	75
- Baner	76
- Pieczęć	77
- Pieczęć prezydenta	78
- Pieczęć rady miejskiej	79
- Łańcuch prezydenta	80
- Łańcuch przewodniczącego rady miejskiej	81
- Klucz miejski	82
3. System znaków i symboli samorządowych miasta Radomia opis projektu graficznego	83
- Herb Miasta Radomia	83
- Weksylia Miasta Radomia	85
- Pieczęcie	85
- Łańcuchy	86
- Klucz miejski	87

Szanowni Państwo!

Zmiany ustrojowe, jakie zaszły w Polsce po 1989 roku, przywróciły autentyczność i sprawczość samorządu lokalnego. Tym samym herb miasta stał się ważnym i realnym symbolem lokalnej wspólnoty. Przyznać jednak trzeba, że w zapale tworzenia nowych herbów miejskich lub ulepszania starych, nie zawsze przejmowano się zasadami obowiązującymi w heraldyce. Nie inaczej było i w Radomiu. Od tego czasu minęło ponad trzydzieści lat. Wiele się w tym względzie zmieniło. Zdefiniowane i doprecyzowane zostały pojęcia z zakresu symboliki samorządowej. Przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji powstała specjalna Komisja Heraldyczna, której zadaniem jest opiniowanie symboli samorządowych. Do ustawodawstwa heraldycznego wrócił przedwojenny wymóg opiniowania wizerunku herbu miasta przez władze ministerialne. Stąd intensywne starania ostatnich lat o stworzenie nie tylko nowego herbu, co całego systemu symboliki miejskiej, zgodnego z podstawowymi normami współczesnej heraldyki samorządowej, obowiązującego w tym względzie prawa, ale też - co niezwykle istotne - z tradycją historyczną Radomia. Niniejsze wydawnictwo jest ilustracją tych działań i - mam nadzieję - kolejnym krokiem do utworzenia systemu miejskich symboli. Na mapie polskiej heraldyki samorządowej jesteśmy miastem o bardzo bogatej tradycji, tradycji z której radomianie mogą być dumni. Dobrze, żebyśmy ją wszyscy poznali i potrafili o niej dyskutować, do czego niniejszym serdecznie zachęcam.

Prezydent Miasta Radomia
Radosław Witkowski

Wstęp

W ręce Czytelników oddajemy studium historyczno-heraldyczne herbu Radomia, wraz z propozycją nowego systemu znaków i symboli samorządowych. Nowego i zaznaczymy od razu – pierwszego. Do dziś bowiem Radom takiego systemu symboli nie posiada. Wszystkim, którzy sięgną po niniejsze wydawnictwo, a zakładamy że będą to mieszkańcy miasta i osoby zainteresowane dziedzictwem kulturowym, historią i tradycją Radomia i regionu, należą się słowa wyjaśnienia.

W 1990 roku radomscy radni powołali Nadzwyczajną Komisję Historyczną, która opracowała projekt nowego herbu miasta – został on pozytywnie zaopiniowany przez Polskie Towarzystwo Heraldyczne. Jednak 20 grudnia tego roku Rada Miejska uchwaliła dla Radomia zupełnie inny herb, a właściwie dwa herby, „podstawowy” i „uroczysty”, na podstawie projektu zgłoszonego przez ks. Stanisława Makarewicza. Wprowadzenie do heraldycznego porządku miasta dwóch herbów, w dodatku wzbogaconych o rycerskie labry i herb papieski, od początku wzbudziło polemiki wśród radomskich historyków, pasjonatów lokalnej tradycji jak i polskich heraldyków oraz zwykłych mieszkańców miasta. Koncepcja dwóch różnych herbów dla jednego miasta jest nieznaną polskiej heraldyce samorządowej. Jakby tego było mało, bez odrębnej uchwały Rady Miejskiej oraz wymaganej opinii Komisji Heraldycznej działającej przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, do użycia wprowadzony został... trzeci wizerunek herbu Radomia (tym razem bez rycerskich labrów i papieskiego herbu). A do tego, mnożąc kolejne herby, nie zadbano o inne znaki samorządowe, takie jak flaga miasta, banner czy łańcuch przewodniczącego Rady Miejskiej i Prezydenta Miasta Radomia. Trzy herby w jednym mieście to już, zdaniem heraldyków, osobliwość na skalę krajową. A do tego, mnożąc kolejne herby, radni nie zadbali o inne znaki samo-

rządowe, takich jak flaga miasta, miejskie pieczęcie urzędowe czy banner.

Sprawa herbu Radomia ponownie wróciła pod obrady rajców w grudniu 2009 roku, tym razem na uroczystej sesji z udziałem heraldyków, archiwistów i mieszkańców miasta. Okazją była promocja książki „Herb Radomia” dr. hab. Henryka Seroki, wydanej z inicjatywy Radomskiego Towarzystwa Naukowego. Niestety nikt z obecnych przedstawicieli nauki nie odniósł się wtedy do stawianego przez zainteresowanych pytania: jak powinien wyglądać prawidłowy herb Radomia? Uczestnicy sesji ograniczyli się jedynie do ogólnej konstatacji: „należy zwrócić się w tej sprawie po odpowiednie opracowanie do heraldyków (sic)”.

W przestrzeni publicznej Radomia, głównie na medalionach, sztandarach organizacji społecznych czy też w regionalnych wydawnictwach, nadal więc funkcjonują często zdeformowane XIX-wieczne wizerunki herbowe, a w oficjalnym użyciu żongluje się jedną z trzech wersji obecnego symbolu miasta. Zaś na studiach historycznych radomski herb pokazywany jest studentom jako przykład anachroniczny i nieprzystający do obowiązujących zasad heraldyki.

Ten nieznośny stan rzeczy legł u podstaw inicjatywy Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Radomia, zmierzającej do przywrócenia miastu właściwego herbu oraz związanego z nim systemem znaków i symboli samorządowych, opartego na tradycji historycznej, obowiązującym prawie i osiągnięciach współczesnej heraldyki samorządowej. Aby to uczynić, nie wystarczy sama zmiana prawa lokalnego, potrzebne były również działania popularyzujące ideę tych zmian. Dlatego też społecznicy skupieni wokół towarzystwa w latach 2019–2023 zorganizowali wspólnie z Miejską Biblioteką Publiczną i Ośrodkiem Kultury i Sztuki „Rezerwa Obywatelska” szereg działań zmierzających do zmiany istniejącego stanu rzeczy. Działania te polegały głównie na spotkaniach z mieszkańcami miasta, organizowaniu wy-

staw, wydawaniu publikacji oraz na upowszechnianiu wiedzy o radomskim herbie w mediach, jak również na inspirowaniu władz miasta do podjęcia konkretnych kroków w tym względzie. Jak się okazało – skutecznie. W grudniu 2021 roku prezydent miasta powołał Zespół ds. Opracowania Systemu Znaków i Symboli Samorządowych Radomia. Zespół otrzymał jasne zadanie opracowania wzoru herbu, flagi i pieczęci miasta Radomia oraz insygniów miejskich w zgodzie ze wspomnianymi wyżej zasadami. Podajmy skład zespołu: dyrektor Wydziału Kultury Urzędu Miejskiego Sebastian Równy (jako przewodniczący Zespołu), przewodniczący Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Radomia Janusz Wieczorek (jako wiceprzewodniczący Zespołu), Diecezjalny Konserwator Zabytków ks. Michał Krawczyk, przewodniczący Radomskiego Towarzystwa Naukowego Łukasz Zaborowski, radomscy historycy Dariusz Kupisz i Adam Duszyk, radny Sejmiku Województwa Mazowieckiego Jan Rejczak i wreszcie radni miejscy: Adam Bocheński, Ewa Czerwińska, Magdalena Lasota, Jarosław Rabenda, Kazimierz Staszewski i Robert Utkowski.

Zespół doprowadził do powstania wnikliwego studium historyczno-heraldycznego herbu Radomia. Zadania tego podjął się, na mocy umowy zawartej pomiędzy Urzędem Miejskim w Radomiu a Uniwersytetem Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie, dr hab. Tomisław Giergiel, naukowiec zajmujący się heraldyką, genealogią, sfragistyką, geografiami historyczną i dyplomatyką. Tomisław Giergiel, po dokonaniu wnikliwej kwerendy archiwalnej, wykorzystując wszelkie dostępne źródła normatywne oraz istniejące opracowania i po uwzględnieniu zaleceń Zespołu, opracował też wizję systemu znaków i symboli samorządowych naszego miasta.

Studium i projekt symboli stały się częścią wniosku skierowanego do Komisji Heraldycznej, działającej przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, w celu zatwierdzenia znaków samorządowych miasta Radomia. Je-

śli komisja zaopiniuje wniosek pozytywnie, pod obrady Rady Miejskiej w Radomiu trafi uchwała o zatwierdzeniu systemu radomskich symboli samorządowych.

Powiedzmy sobie jasno: obrady Zespołu bywały burzliwe i choć w głosowaniu nad opracowaniem kompleksowego systemu samorządowych symboli, zwolennicy zmian uzyskali wyraźną większość, to jednak daleko było do jedności. Zarysowały się tu dwie postawy: obrony obecnego herbu, zawierającego symbol papieski i rycerskie labry oraz ustanowienia herbu nowego, przede wszystkim zgodnego z tradycją historyczną i przepisami heraldyki. Tym bardziej dostrzegamy wielki sens w udostępnieniu poniższych materiałów szerszemu gronu odbiorców. Uważamy, że każdy z Czytelników powinien mieć możliwość rozważenia „za” i „przeciw” i świadomie określić się co do wyboru symboli lokalnej społeczności, której jest przecież członkiem.

*Sebastian Równy
Janusz Wieczorek*

HERB RADOMIA

STUDIUM HISTORYCZNO-HERALDYCZNE

Wprowadzenie do studium

Raport z wykonania I etapu usługi badawczej polegającej na opracowaniu studium historyczno-heraldycznego dotyczącego herbu Radomia wraz z przeprowadzeniem niezbędnej kwerendy źródłowej jest sporządzony zgodnie z umową nr 271.2.2022.MT z dnia 1.06.2022 r. pomiędzy Gminą Miasta Radomia a Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (dalej zw. umową). Projekt w zakresie merytorycznym wpisuje się w dziedzinę nauk humanistycznych, dyscyplina: nauki historyczne. Kierownictwo i odpowiedzialność za wykonanie przedmiotu umowy oraz udzielenie konsultacji zostały powierzone dr. hab. Tomisławowi Giergielowi pracownikowi Katedry Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii w Instytucie Historii w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie¹.

Realizacja umowy jest innowacyjnym przedsięwzięciem wdrożeniowym i wpisuje się również w długą tradycję badań nad symboliką samorządową prowadzonych w tzw. lubelskiej szkole nauk pomocniczych historii stworzonej w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej przez wybitnego polskiego historyka i heraldyka prof. dr. hab. Józefa Szymańskiego. Rezultatem tych badań był rozwój symboliki samorządowej w wyniku podejmowania przez administrację działań kreujących konkretne znaki i insygnia. Udzielanie pomocy samorządom w zakresie analiz heraldycznych funkcjonujących znaków samorządowych lub określających potencjał źródeł heraldycznych służy

¹ Sylwetka autora jest zamieszczona na końcu niniejszego studium.

praktycznej realizacji założeń teoretycznych o zasadach tworzenia herbów.

Do podpisania umowy doszło dzięki zainicjowaniu przez Prezydenta Miasta Radomia prac nad systemem znaków samorządowych miasta Radomia i powołaniu 8 grudnia 2021 r. Zespołu ds. Opracowania Systemu Znaków i Symboli Samorządowych Miasta Radomia². W Załączniku nr 1 do zarządzenia Prezydenta Miasta Radomia wprowadzony został Regulamin w/w Zespołu, w którym określono cele i zadania Zespołu, czyli opracowanie wzoru herbu, flagi i pieczęci miasta Radomia oraz insygniów miejskich, takich jak łańcuch Przewodniczącego Rady Miejskiej i Prezydenta Miasta oraz flaga stolikowa. Zespół podczas pracy kieruje się obowiązującym w zakresie symboliki samorządowej prawem, osiągnięciami współczesnej heraldyki oraz innych nauk pomocniczych historii, takich jak sfragistyka i weksylologia, bierze pod uwagę również tradycję historyczną miasta.

Do zadań Zespołu należy: przeprowadzenie analizy funkcjonowania dotychczasowych symboli miejskich zarówno w dokumentach, uchwałach Rady Miejskiej jak i przestrzeni publicznej miasta; współpraca z organizacjami, stowarzyszeniami i instytucjami naukowymi zajmującymi się podobną problematyką; opracowanie studium historyczno-heraldycznego będącego częścią składową wniosku skierowanego do Komisji Heraldycznej działającej przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie zatwierdzenia znaków samorządowych Radomia, zaproponowanych przez Zespół.

Ostatnie z wymienionych zadań Zespołu, czyli opracowanie studium historyczno-heraldycznego było przedmiotem dyskusji na posiedzeniu Zespołu w dniu 21 marca 2022r. Zespół jednogłośnie powierzył opracowanie tego studium wraz przeprowadzeniem niezbędnej kwerendy źródłowej dr. hab.

² Zarządzenie Nr 3085/2021 Prezydenta Miasta Radomia.

Tomisławowi Giergielowi. Po I etapie pracy, której koniec został wyznaczony na dzień 31.08.2022 r., oraz po akceptacji studium historyczno-heraldycznego przez zamawiającego i wprowadzeniu ewentualnych zmian do studium, zaplanowano II etap pracy, polegający na opracowaniu optymalnego wzoru graficznego herbu i pochodnych (flaga, flaga stolikowa, baner, pieczęć Miasta Radomia, Prezydenta Miasta Radomia, Rady Miejskiej, łańcuch Przewodniczącego Rady Miejskiej i Prezydenta Miasta, klucz miejski) oraz uzasadnieniu tego opracowania i opracowaniu wymaganego prawem wniosku w celu wystąpienia do ministra właściwego ds. administracji publicznej o wydanie opinii dotyczącej symboliki miejskiej. Autorowi niniejszego studium powierzono również zadanie doradztwa i nadzoru nad opracowaniem wspomnianych wzorów graficznych i nad opracowaniem wniosku do ministra właściwego ds. administracji.

W celu realizacji tych zadań Zastępca Przewodniczącego Zespołu ds. Opracowania Systemu Znaków i Symboli Samorządowych Miasta Radomia Janusz Wieczorek udostępnił szereg materiałów pomocniczych, jak:

- tekst niepublikowanego referatu S. K. Kuczyńskiego z 1965 r. *Uwagi w sprawie herbu miasta Radomia* (z zasobu Archiwum Państwowego w Radomiu, Zespół Radomskie Towarzystwo Naukowe w Radomiu)
- tekst uchwały Rady Miasta z 20 grudnia 1990 r. w sprawie ustanowienia herbu Miasta Radomia
- Statut Miasta Radomia z 2007 r. z opisem herbu uroczystego miasta i tzw. herbu użytkowego
- Księga herbu Miasta Radomia z 2015 r.
- Statut Miasta Radomia z 2018 z wzorami pieczęci miejskich z 2018 r.
- Reguły i dyrektywy Stolicy Apostolskiej w sprawie ochrony wizerunku Papieży oraz oficjalnych herbów i znaków rozpoznawczych Państwa Watykańskiego
- Herb Radomia – Tradycje i współczesność, publikacja

- Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Radomia
- Opracowane przez J. Wieczorka: Formalno-prawne aspekty funkcjonowania w dokumentach miejskich i przestrzeni publicznej Radomia herbu, flagi, miejskich pieczęci i hejnału (10.03.2021 r.).

W Regulaminie Zespołu ds. Opracowania Systemu Znaków i Symboli Samorządowych Miasta Radomia określono celowość opracowania wzorów herbu, flagi i pieczęci miasta Radomia oraz insygniów miejskich, takich jak łańcuchy Przewodniczącego Rady Miejskiej i Prezydenta Miasta oraz flaga stolikowa. Przedmiotem w/w umowy między Gminą Radom i UMCS jest ponadto opracowanie wzorów baneru, klucza miejskiego i wyszczególnionych pieczęci: Miasta Radomia, Prezydenta Miasta Radomia i Rady Miejskiej.

Przed podjęciem procedury ustanowienia wspomnianych znaków należy dokonać krytycznej analizy stanu badań, przeprowadzić kwerendę źródłową i interpretację przekazów ikonograficznych oraz poddać ocenie zgodności (poprawności) prawa lokalnego dotyczącego herbu miasta z obowiązującymi normami prawa powszechnego w zakresie stanowienia wzorów symboli samorządowych oraz szczegółowymi zaleceniami dotyczącymi zasad tworzenia herbów i innych znaków samorządowych. Zostały one wypracowane przez Komisję Heraldyczną przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Raport z wykonania I etapu usługi badawczej powstawał od dnia 1 czerwca 2022 r. do dnia 31 sierpnia 2022 r. i odnosi się do stanu badań oraz stanu prawnego na dzień 31 sierpnia 2022 r.

Stan badań nad herbem Radomia

Za pierwszych badaczy, którzy zwrócili uwagę na herb Radomia należy uznać J. Lubońskiego i współtwórcę Muzeum w Radomiu ks. Jana Wiśniewskiego³. Drugi etap badawczy a właściwie urzędowo-archiwalny wynikał z prac nad ustaleniem i zatwierdzeniem herbów miejskich w II RP. Jego spuścizna znajduje się w Archiwum Państwowym w Radomiu⁴. Trzecim etapem były prace M. Gumowskiego, S. K. Kuczyńskiego oraz autorów wydawnictwa *Miasta polskie w tysiącleciu*⁵. W okresie stanowienia herbu w 1990 r. i po nim pojawiło się szereg publikacji publicystycznych i popularyzatorskich⁶.

Podsumowaniem badań, wraz z wypracowaniem własnych wniosków dotyczących wykreowanego herbu Radomia jest książka Henryka Seroki *Herb Radomia. Zarys dziejów*, poprzedzona monografią *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*⁷. W ten sposób herb Radomia (ale również system sfragi-

³ Ks. J. Wiśniewski, *Dekanat radomski*, Radom 1911; J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907.

⁴ Archiwum Państwowe w Radomiu, sygn. 58/1/0/3.2/8525 (Ustalenie wzoru herbu miasta Radomia).

⁵ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 282; S. K. Kuczyński, *Uwagi w sprawie herbu miasta Radomia*, 1965, tekst niepublikowany, Archiwum Państwowe w Radomiu, Zespół Radomskie Towarzystwo Naukowe w Radomiu, sygn. 58/1428/0/7/124; *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 1, Wrocław 1966, tabl. XXXIII.

⁶ *Królewskie spory w królewskim mieście*, „Gazeta Wyborcza”, [dodatek] Gazeta Lokalna - Kielce, Radom, Tarnobrzeg, nr 10/91 (142), 17 stycznia 1991, s. 2; ks. S. Makarewicz, *O nowym herbie Radomia*, „Ziemia Radomska”, nr 8 (91), 31 stycznia-6 lutego 1991, s. 4-5; *Wokół herbu*, „Kontakt”, 2/147, 1991, s. 3-5; A. Plewako, J. Wanąg, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 181; ks. S. Makarewicz, *Treści ideowe herbu miasta Radomia*, „Ave. Pismo Diecezji Radomskiej”, nr 20 (99), 14 maja 1995 r., s. 6; *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kielckiego XIII-XX w.*, oprac. K. Głowacki, Kielce 2001, s. 148-153; J. Sekulski, *Encyklopedia Radomia*, Radom 2012, s. 101.

⁷ H. Seroka, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002; tenże, *Herb Radomia. Zarys dziejów*, Radom 2009.

styczny i spuścizna archiwalna kancelarii miejskiej) doczekała się okazałego stanu wiedzy, dorównującemu innym miastom o trwałych tradycjach heraldycznych⁸.

Należy też wspomnieć o popularyzacji herbu podejmowanej przez Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Radomia oraz wielokrotne podnoszenie wagi kwestii herbu oraz innych znaków samorządowych przez to stowarzyszenie⁹. Ten społeczny aspekt jest niezwykle ważny, gdyż dowodzi, że sprawy heraldyki są istotne, aktualne i leżą w sercu wielu radomian. Niewiele miast zdobyło się na wystawę prezentującą własny herb i problemy z nim związane. Należy więc docenić inicjatywę prezydenta Radomia, wychodzącą naprzeciw tym wieloletnim staraniom.

Z uwagi na to, że monografia Henryka Seroki wykorzystuje całą wymienioną wyżej literaturę naukową dotyczącą zarówno dziejów miasta jak i jego znaków oraz zawiera własną interpretację herbu ustanowionego w 1990 r. należy zwrócić

⁸ M. Friedberg, *Herb miasta Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, L 28, 1937, s. 97–138; S.K. Kuczyński, *Herb Warszawy*, Warszawa 1977; J. Krochmal, *Pieczenie i herb miasta Przemyśla*, Przemyśl 1997; K. Ciesielska, *Pieczenie i herb miasta Torunia*, Toruń 1982; T. Panfil, *Herb Lublina. Geneza, symbolika, funkcje*, Lublin 1999; S. K. Kuczyński, *Pieczenie i herb Płocka oraz herb województwa płockiego*, Płock 1979, K. Sochaniewicz, *Herb miasta Lwowa*, Lwów 1933, J. Adamus, *Herb miasta Wilna*, Łódź 1996, H. Seroka, *Herby miasta królewskiego Sandomierza*, Sandomierz 2016; *650 lat herbu miasta Krakowa. Wystawa dedykowana Profesorowi Marianowi Friedbergowi w pięćdziesiątą rocznicę śmierci. Katalog wystawy*, scenariusz Z. Piech; oprac. meryt. B. Lesiak-Przybył, Z. Piech, A. Warzecha; oprac. graf. Barbara Widlak, Kraków 2019.

⁹ Wystawa zorganizowana przez Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Radomia przy współpracy z Miejską Biblioteką Publiczną w Radomiu *Herb miasta - symboliczny znak samorządowej gminy miejskiej*, oprac. tekstu i wybór ilustracji D. Kupisz, oprac. graf. A. Skrok, Radom 2020; publikacja *Herb Radomia – Tradycje i współczesność*, oprac. tekstu i wybór ilustracji D. Kupisz, oprac. graf. A. Skrok, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Radomia, Radom 2021; szereg spotkań naukowych z mieszkańcami miasta na temat herbu Radomia w latach 2019–2021.

szczególną uwagę na to osiągnięcie, zastosowane tam metody badawcze i eksplikację wyników badań. Zebrany materiał źródłowy został omówiony w pięciu rozdziałach w układzie chronologicznym. Wewnątrz rozdziałów autor posługuje się kryterium problemowo-ustrojowym, które wychodzi na pierwszy plan.

Rozdział pierwszy: *Wokół początków herbu Radomia* omawia najstarszą pieczęć Radomia z 1421 r. W kolejnych podrozdziałach dokonano analizy napisu na pieczęci, czyli legendy napieczętej, kształtu i wielkości pieczęci, barwy wosku pieczętnego, wyobrażenia napieczętego: monogramu króla Kazimierza, analogii Radomia i Radomska oraz herbów literowych w XVI wieku. Jak mówi tytuł jednego z wymienionych podrozdziałów autor uważa wyobrażenie napieczęte najstarszej zachowanej pieczęci Radomia za monogram króla Kazimierza Wielkiego. A więc autor uznaje, że w polu pieczęci z 1421 r. pod koroną widnieje litera K. Jest to autorska koncepcja, oparta na autopsji pieczęci i analogiach pieczęci miast zakładanych w dobie panowania Kazimierza Wielkiego. Wizerunek wyobrażenia na zamieszczonych fotografiach pieczęci, wykonanych wówczas techniką analogową, nie daje jednak jednoznacznej pewności w zakresie identyfikacji litery. Tę niejednoznaczność widać także w innej publikacji H. Seroki, gdzie odnajdziemy następujący opis wyobrażenia omawianej pieczęci z 1421 r.: „godło bez tarczy, obok **R** z koroną motywy roślinne”¹⁰.

W celu usunięcia wątpliwości, na potrzeby niniejszego studium wykonana została po raz pierwszy profesjonalna makrofotografia owej pieczęci, która będzie omówiona poniżej. W tym miejscu zaznaczymy tylko, że zastosowanie tej techniki pozwoliło na nowo odczytać najstarsze znane godło literowe miasta Radomia jako literę R, zgodnie z odczytem innych ba-

¹⁰ H. Seroka, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 132, przypis 132.

daczy, w tym S. K. Kuczyńskim i B. Wyrozumską¹¹, którzy również znali tę pieczęć z autopsji.

Należy przy tym zaznaczyć, że istnieje możliwość występowania litery K w sfragistyce miejskiej Radomia, ale na pierwotnej, nieznannej pieczęci z czasów lokacji miasta dokonanej przez Kazimierza Wielkiego – wówczas można przyjąć, że ten nieznanany typariusz był podobny do znanych pieczęci miasta Kazimierza, Grybowa, czy Radomska. Jak trafnie zauważył S.K. Kuczyński: „Dopiero w XV wieku, być może przez niezrozumienie tego inicjału K przy wykonywaniu nowej pieczęci [znanej z 1421 r. przyp. T.G.] odczytano go jako inicjał R – skrót od nazwy miasta. Pozostaje to tylko jednak hipotezą. Pewnikiem jest natomiast, że od pierwszej ćwierci XV wieku herbem miasta Radomia jest litera R jako skrót nazwy miasta pod koroną z trzema fleuronami”¹².

Nie powinniśmy wymagać od średniowiecznego wykonawcy pieczęci z 1421 r. znanstwa sfragistyki i epigrafiki piastowskiej, jak widać, również obecnie różnorodnie odczytywanej. Niemniej z epoki średniowiecza sfragistyka Radomia wchodzi do epoki nowożytnej jako sygiel nazwy miasta. Nie jest to jedyny przypadek reprezentowania miasta przez sygiel (monogram). Taki sposób identyfikacji zastosowało dziewięć miast w ziemi sandomierskiej, m.in. Brzostek, Głogów, Jedlińsk, Mielec, Przysucha, Sieciechów, Ropczyce, Szydłowiec, czy Zwolen¹³. Warto jednak zauważyć, że niewiele z nich wytrzymało przy tych pierwotnych wyobrażeniach.

Drugi rozdział książki o herbie Radomia przynosi analizę herbu miasta na pieczęciach Radomia w XVI-XVIII wieku, przeprowadzoną zgodnie z kryterium problemowo-ustrojowym.

¹¹ B. Wyrozumska, *Dokumenty miasta Radomia z lat 1355–1450*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 3, 1966, z. 4, s. 35.

¹² S. K. Kuczyński, *Uwagi w sprawie herbu miasta Radomia*, 1965, tekst niepublikowany, s. 6.

¹³ *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kieleckiego XIII-XX w.*, oprac. K. Głowacki, Kielce 2001, s. 250–251.

Rozpoczyna się od analizy pieczęci z 1564 roku przedstawiającej literę R na tarczy pod koroną. Autor uważa że doszło wówczas do zmiany treści monogramu w herbie Radomia (z litery K na literę R). Dzięki wykonanej obecnie makrofotografii już wiemy, że tak się nie stało. Pieczęć z 1564 roku była pod względem treści kontynuacją tradycji, co najmniej późnośredniowiecznej. Następnie omówiona jest – również przedstawiająca herb z literą R – „pieczęć miasta z XVII/XVIII wieku”. Warto tutaj dodać, że w ten sposób autor określił moment jej powstania, a nie funkcjonowania, które datowane jest w książce do roku 1786. Była to jedynie kolejna odsłona stylistyczna symbolu miasta stosowanego od średniowiecza, tym razem w stylu późnego baroku. Nie było w tym czasie zmian w treści herbu, zmieniała się tylko forma stylizacji artystycznej, co dowodzi tylko, że radomianie reagowali za zmiany zachodzące w kulturze i sztuce, dbając o ciągłość wizualno-ikonograficzną swojego znaku i trwając przez cztery stulecia przy literze R, jako swoim symbolu.

Następnie autor omawia pieczęcie urzędnicze: pieczęć rady z datą 1300 „z nowym herbem”¹⁴, pieczęć magistratu z datą 1700, pieczęć rady miejskiej z 1792 roku, pieczęć Sądu Pierwszej Instancji Miasta Wolnego Radomia z 1792 roku oraz pieczęć wójtowską Radomia. Warto dodać, że nie zawierają one herbów i nie można ich traktować równorzędnie z pieczęciami będącymi nośnikami godła, a następnie herbu, reprezentującego całą wspólnotę miasta samorządowego.¹⁵

Układ pierwszych dwóch rozdziałów książki o herbie Radomia nie sprzyja więc rekonstrukcji długiego trwania tego

¹⁴ Nie można się zgodzić w tym wypadku z określeniem „herb”, zawartym w tytule podrozdziału (H. Seroka, *Herb Radomia. Zarys dziejów*, Radom 2009, s. 33). Pieczęć rady z datą 1300 w polu zawiera jedynie godło w postaci bramy zwieńczonej trzema wieżami, w której umieszczono literę R, a więc nie jest to herb.

¹⁵ Nośniki herbów omawia Z. Piech, *Herb jako źródło historyczne*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, N. s. t. 17 (2018), s. 5–44.

symbolu miasta: godła, a następnie herbu, eksplikowanych na pieczęciach miejskich. Nasz wniosek o długim funkcjonowaniu nie jest oparty tylko na odczycie litery R na najstarszej pieczęci i przesunięciem wstecz cezury jej wystąpienia. Kluczowym argumentem jest wpisanie trzech pieczęci z literą R: gotyckiej, renesansowej i barokowej w kontekst kryterium własnościowego, które zakreśla zasięg reprezentacji. Otóż litera R używana była od średniowiecza do reform Stanisławowskich w przededniu rozbiorów na pieczęci reprezentującej całą społeczność miasta, wszystkie jego grupy społeczne. Mówią o tym legendy pieczęci z literą R:

SIGILLUM MINUS CIVITATIS RADOMIENSIS; SIGILVM CIVITATIS RADOMIENSIS; SIGILLVM CIVITATIS SACRAE REGIAE MAGESTATIS RADOMIENSIS.

Nie ma możliwości szerszego zakresu reprezentacji niż reprezentowanie całej wspólnoty samorządowej, o której mowa w legendzie. Nie ma też możliwości doskonalszej identyfikacji owej wspólnoty poprzez niekwestionowaną treść godła, jakim była litera symbolizująca miasto. Wypada ponownie zacytować wypowiedź wielkiego autorytetu w dziedzinie heraldyki S. K. Kuczyńskiego: „...najdawniejszym herbem m. Radomia była litera R pod koroną.”¹⁶

Pozostałe symbole omówione w pracy H. Seroki reprezentują władze Radomia: radę miasta, magistrat, Sąd Pierwszej Instancji Miasta Wolnego Radomia oraz wójta, umieszczane na pieczęciach, którymi poświadczano czynności urzędnicze tych urzędów. Nie można ich traktować jako równorzędnych z pieczęcią miejską (nawet z tzw. pieczęcią mniejszą). Każdej z pieczęci urzędniczych w omawianej książce poświęcono osobny podrozdział, na równi z pieczęciami miejskimi, co u czytelnika nieobeznanego z meandrami sfragistyki może stworzyć wrażenie równorzędności i częstych zmian herbu.

¹⁶ S. K. Kuczyński, *Uwagi w sprawie herbu miasta Radomia*, 1965, tekst niepublikowany, s. 5.

Herb miasta jednak funkcjonował niezmiennie od średniowiecza do rozbiorów na pieczęciach miejskich/ogólnomiejskich. Pod koniec XVIII wieku urzędy dla swoich czynności zaczęły tworzyć i używać pieczęci z odrębnymi wyobrażeniami (budowla bramna).

Przy współczesnej kreacji herbu samorządowego Radomia nie ma potrzeby sięgania po znaki na pieczęciach urzędniczych, w dodatku o krótkiej egzystencji (efemerydy) i nie spełniających definicji herbu. Radom posiadał pełny herb, czyli godło na tarczy na renesansowych i barokowych pieczęciach miasta osadzonych korzeniami w średniowieczu, a pieczęcie urzędnicze zawierają jedynie godło, czyli jeden z tych elementów. Ponadto nie ma potrzeby sięgania po symbolikę okresu zaborów i późniejszą, obciążoną ciężarem niesamodzielności samorządowej i braku suwerenności politycznej.

Z tych powodów omówienie stanu badań zakreślamy do czasów I Rzeczypospolitej, czyli okresu, w którym heraldyka wykształciła swoje wzory i zaczęła pełnić funkcję języka komunikacji. Z tego okresu czerpiemy tradycję, uczymy się stosować ten specyficzny język służący naszym przodkom do porozumiewania się, ale praktycznie stosowany również dzisiaj. Zresztą losy herbu w czasie utraty niepodległości (rozdział: *Okres zaborów. Od godła cesarsko-królewskiego do herbu stolicy guberni*) oraz próba zatwierdzenia herbu Radomia w czasach II Rzeczypospolitej zostały doskonale przedstawione w książce H. Seroki¹⁷. Jest ona modelowym zarysem dziejów herbu, aczkolwiek nie może pełnić roli studium historyczno-heraldycznego sporządzanego do celów formalnych. Te dalsze dzieje herbu są bardzo interesujące w aspekcie historii miasta, nie są jednak wykładnikiem przy ustalaniu współczesnych wzorów znaków samorządowych. Z tego powodu nie będą przedmiotem naszej analizy. Zaciemniałyby tylko obraz w sytuacji, gdy zachowały się źródła heraldycz-

¹⁷ H. Seroka, *Herb Radomia. Zarys dziejów*, Radom 2009, s. 41–65.

ne o metryce wcześniejszej, z okresu I Rzeczypospolitej. Zgodnie z zasadami tworzenia współczesnych herbów samorządowych wypracowanymi przez Komisję Heraldyczną „w przypadku istnienia kilku herbów w dziejach gminy, stosuje się herb najstarszy, lub najdłużej związany z gminą albo ostatni pochodzący z okresu staropolskiego”¹⁸.

Przeprowadzona tutaj analiza stanu badań ukazała obszerny kwestionariusz badawczy, wieloaspektowość podejmowanych dociekań, trudności badawcze oraz różnice zdań widoczne wśród badaczy. Analiza ta pozwoliła również na sformułowanie nowych perspektyw i założeń badawczych, zwłaszcza nad najstarszą pieczęcią Radomia i długim trwaniem jej symboliki. Jak zobaczymy w kolejnej części niniejszego opracowania, te perspektywy i założenia będą pozytywnie zweryfikowane wynikami kwerendy źródłowej. Możemy się więc spodziewać nieco innego obrazu heraldyki miejskiej Radomia, niż wyłania się z dotychczasowych publikacji. W celu spełnienia zadań jakie wyznaczono wobec niniejszego studium, wyniki kwerendy będą przedstawione w formie katalogu pieczęci, zaopatrzonego w uwagi i komentarz zawierający nową interpretację rozwoju symboliki miasta Radomia.

¹⁸ Zasady tworzenia herbów flag, sztandarów i pieczęci jednostek samorządu terytorialnego w Polsce, publikacja: 14.12.2018, <https://www.gov.pl/web/mswia/zasady-tworzenia-herbow-flag-sztandarow-i-pieczeci-jednostek-samorzadu-terytorialnego-w-polsce> [dostęp: 30.08.2022].

Wyniki kwerendy źródłowej – katalog pieczęci

Stosowną kwerendę przeprowadził kilkanaście lat temu H. Seroka, a jej wyniki były wskazówką dla nowej kwerendy archiwalnej i muzealnej przeprowadzonej na potrzeby niniejszego studium, dlatego w dużej mierze wyniki tych kwerend pokrywają się. Jednak w archiwach i muzeach w ostatnich latach przyśpieszyła znacznie praca nad inwentaryzacją i opracowywaniem zasobów oraz ich digitalizacją. Wystąpiły też możliwości stosowania nowych technik i utrwalania wizerunków źródeł ikonograficznych, co przyniosło znaczące wyniki badawcze w tej części opracowania. Poza tym w literaturze nie ma systematycznego zestawienia pieczęci i herbów oraz zaprezentowania wszystkich wizerunków tych stosowanych w praktyce znaków, a jeżeli częściowo są takie zestawienia dokonywane, to według kryterium formalno-prawnego. Poniżej wyniki kwerendy będą przedstawione w układzie chronologicznym, co pozwoli ukazać rzeczywisty zakres czasowy stosowania pieczęci radomskich.

Zasób źródłowy zostanie ukazany dla okresu I Rzeczypospolitej z tych samych powodów, co cezura omówionego stanu badań, przedstawionego wyżej. Kwerendę przeprowadzono w następujących instytucjach:

- Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich)
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
- Archiwum Państwowe w Lublinie
- Archiwum Państwowe w Radomiu
- Muzeum Narodowe w Warszawie

1.

Odcisk pieczęci mniejszej miasta Radomia przy dokumencie z 4 czerwca 1421 r. wystawionym przez rajców radomskich wymienionych imiennie: Mikołaja Gorkę, Wojtka szewca, Jana Skowronka oraz Marcisza, którzy zawiadamiają rajców, ławników i wójtów miasta Lublina, że Maciej Radomirza pochodzi z prawego łoża, jest synem Bogusława Busza i Wojciechy¹⁹.

Zasób: Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Akta miasta Lublina, Dokumenty pergaminowe i papierowe nr 9; sygn. 35/22/0/1/9.

Odcisk w czarnym wosku, oryg., średnica 35 mm.

W polu pieczęci: **gotycka litera R**, po obu jej stronach litery wicie roślinne podtrzymujące koronę otwartą.

¹⁹ Edycje dokumentu: B. Wyrozumska, *Dokumenty miasta Radomia z lat 1355–1450*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 3, 1966, z. 4, s. 35–36; *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 5, Dokumenty z lat 1401–1440, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Wrocław 1970, s. 249, nr 1328.

W otoku: krzyżyk flankowany dwoma rombami oraz legenda: [SI]GILLU[M] MIN` (US) CIV[I]TA `(TIS) RADO-
`(MIENSIS), czyli PIECZĘĆ MNIEJSZA MIASTA RADOMIA.

Uwagi: W treści dokumentu, formule koroboracyjnej znajduje się zapowiedź użycia „pieczęci naszego miasta”: „in cuius rei testimonium et evidenciam majorem **sigillum nostre civitatis** presentibus decrevimus subappenci” – co potwierdza wyżej sformułowany wniosek o reprezentowaniu przez tę pieczęć całego „naszego” miasta.

Wyżej, w analizie stanu badań, przedstawiono proces interpretacyjny dotyczący identyfikacji litery w polu opisywanej pieczęci. Oprócz tych uwag, należy dodać, że wykonane makrofotografie ukazują, iż na wyobrażeniu napieczętnym litery R górny szeryf występuje tylko w lasce tej litery, a jej brzuszek jest owalny i zamknięty, bez szeryfu, zgodnie z rozwojem epigraficznym tej litery. Z kolei nóżka jest mocno wydłużona

i odchodzi w prawo, wystając poza brzuszek²⁰. Nie można tam obecnie dostrzec postulowanej przez H. Serokę „poprzecznej belki łączącej trzon litery z górnym ramieniem” (w literze K łączyły się ze sobą cztery górne szeryfy)²¹. Analogie z wyobrażeniem na pieczęci miasta Kazimierza, czy innych wyobrażeń monogramu króla Kazimierza Wielkiego, np. z drzwi katedry krakowskiej (litera K), nie są więc usprawiedliwione, gdyż litera z pieczęci Radomia posiada tylko jeden górny szeryf (zewnątrzny laski).

Wykonane makrofotografie ukazują ponadto dotąd nieodrzuconą i nieopisaną w literaturze funkcję elementów florystycznych (wici roślinnych) flankujących literę. Dotąd uważano owe elementy jako jedynie wypełnienie pola pieczęci, jak na innych pieczęciach miejskich z tego okresu, na których widać gwiazdy, ukośną kratę, czy inne motywy dekoracyjne.

W zbliżeniu widać jednak, że wicie roślinne podtrzymują bowiem koronę, a więc pełnią funkcję jakby jej trzymaczy. Wicie dotykają korony, gdyż ją podtrzymują, a przy okazji tylko dotykają zewnętrznego górnego szeryfu laski litery majuskułowej R. Na dawnych, analogowych fotografiach te elementy wici roślinnej sprawiają wrażenie górnych szeryfów litery w godle – stąd omyłkowe doszukiwanie się litery K w tej pieczęci (na pieczęci miasta Kazimierza właśnie górne zewnętrzne szeryfy litery K podtrzymują koronę).

²⁰ B. Trelińska, *Gotyckie pismo epigraficzne w Polsce*, Lublin 1991, s. 37, 104.

²¹ H. Seroka, *Herb Radomia. Zarys dziejów*, Radom 2009, s. 19.

2.

Odcisk pieczęci ogólnomiejskiej miasta Radomia (główna pieczęć miasta) w postaci luźnej, wyciętej z dokumentu o nieznanej dacie.

Zasób: Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), sygn. MNK VIII-rkps.562/57/a.

Pieczęć opłatkowa, oryg., średnica 32 mm.

W polu pieczęci: herb Radomia przedstawiający **renesansową literę R** na tarczy, nad którą korona otwarta osadzona na górnej szpicie tarczy, po obu jej stronach cyfry 15–64

W otoku: krzyżyk flankowany dwoma kulkami oraz legenda: SIGILLVM CIVITATIS RADOMIENSIS.

3.

Odcisk pieczęci ogólnomiejskiej miasta Radomia (główna pieczęć miasta) przy dokumencie wystawionym przez burmistrza Radomia Wawrzyńca Reję i rajców 4 marca 1577 roku, dotyczącym opłacenia podatku na ręce poborcy Błażeja Podlodowskiego.

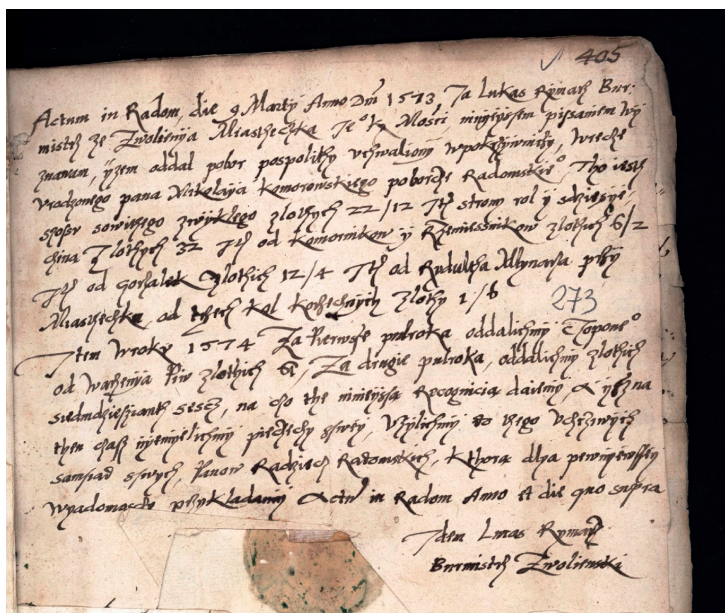
Zasób: Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), sygn. MNK VIII-rkps.562/57/b

Pieczęć opłatkowa, oryg., średnica 32 mm.

W polu pieczęci: herb Radomia przedstawiający **renesansową literę R** na tarczy, nad którą korona otwarta osadzona na górnej szpicie tarczy, po obu jej stronach cyfry 15–64.

W otoku: krzyżyk flankowany dwoma kulkami oraz legenda: SIGILLVM CIVITATIS RADOMIENSIS.

Uwagi: W treści dokumentu jest mowa o „pieczęci radzieckiej” lecz świadczy to tylko o zastąpieniu jej przez rajców pieczęcią ogólnomiejską.

Informacja o pieczęci miasta Radomia na zwoleńskiej rekognicji podatkowej. Pieczęć Radomia użyczono w 1573 r. miastu Zwoleń w powodu braku pieczęci w tym mieście.

Zasób: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, Dział IV Księgi rekognicji 1524–1766, Rekognicje i kwity 1533–1720, k. 405 (paginacji starej), k. 273 (paginacji nowej), sygn. 1/7/0/6/19.

Uwagi: pieczęć z w/w dokumentu została wycięta.

Dokument po raz pierwszy reprodukowany jest w niniejszym studium.

5.

Odcisk pieczęci ogólnomiejskiej miasta Radomia (główna pieczęć miasta) przy dokumencie wystawionym z 1667 roku. Znany tylko z przerysu w aktach dotyczących ustalenia wzoru herbu miasta Radomia z lat 30-tych XX wieku.

Zasób: Archiwum Państwowe w Radomiu, Akta miasta Radomia, Wydział Ogólny I 33/39, sygn. 58/1/0/3.2/8525 (Ustalenie wzoru herbu miasta Radomia).

W polu pieczęci: herb Radomia przedstawiający **renesansową literę R** na tarczy, nad którą korona (powinna być osadzona na górnej szpicie tarczy), po obu jej stronach cyfry 15 67 (powinno być: 15 64)

W otoku: krzyżyk (bez flankowania dwoma kulkami) oraz legenda: SIGILLVM CIVITATIS RADOMIENSIS

6.

Odcisk pieczęci ogólnomiejskiej (główna pieczęć miasta) na dokumencie 4 stycznia 1778 r. – zaświadczeniu dla strażnika komory w Zawichoście Majewskiego, podpisanym przez Wawrzyńca Makarskiego Prezydenta Miasta Radomia.

Zasób: Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), sygn. MNK VIII-rkps.562/57/c

Pieczęć wykonana w XVII-XVIII wieku (przed 1778 r.)

Wymiary: 31 x 28 mm.

W polu pieczęci: herb Radomia przedstawiający **barokową literę R** na tarczy, nad którą korona zamknięta, ujęta gałązkami palmowymi.

W otoku: krzyżyk oraz legenda: SIGIL[L]VM CIVITATIS SACRAE REGI[A]E MAG[ESTA]TIS RADOM[IENSIS].

Uwagi: reprodukowana w książce H. Seroki *Herb Radomia* (s. 31) jako pieczęć z dokumentu z 6 czerwca 1786 roku – por. niżej numer 9.

7.

Odcisk pieczęci ogólnomiejskiej miasta Radomia (główna pieczęć miasta) przy dokumencie wystawionym z 1781 roku. Znany tylko z przerysu w aktach dotyczących ustalenia wzoru herbu miasta Radomia z lat 30-tych XX wieku.

Zasób: Archiwum Państwowe w Radomiu, Akta miasta Radomia, Wydział Ogólny I 33/39, sygn. 58/1/0/3.2/8525 (Ustalenie wzoru herbu miasta Radomia).

W polu pieczęci: herb Radomia przedstawiający **barokową literę R** na tarczy, nad którą korona zamknięta, ujęta gałązkami palmowymi.

W otoku: krzyżyk oraz błędnie przepisana legenda: SIGILLUM CIVITATIS SACRE REGIE MAETIS RADOM.

8.

Odcisk pieczęci ogólnomiejskiej (główna pieczęć miasta) datowany na 1784 r.

Zasób: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zespół Archiwum Piłsudskich-Giniewiczyków, Sfragistyczny zbiór pieczęci miast polskich, Sygnatura 1/372/0/-/R.540.

Pieczęć wykonana w XVII-XVIII wieku (przed 1778 r.)

W polu pieczęci: herb Radomia przedstawiający **barokową literę R** na tarczy, nad którą korona zamknięta, ujęta gałązkami palmowymi.

W otoku: krzyżyk oraz legenda: SIGIL[L]VM CIVITATIS SACRAE REGI[A]E MAG[ESTA]TIS RADOM[IENSIS].

Uwagi: pieczęć być może tożsama z pieczęcią na raporcie miejskim, zawierającym dane o transakcjach, sporządzonych w 1784 roku przez pisarza miejskiego Antoniego Bieleckiego, opisaną przez H. Serokę, *Herb Radomia*, s. 32 (podane w przypisie 12 informacje o miejscu przechowywania: Muzeum Narodowe w Warszawie, Gabinet Medali i Monet, Zbiór pieczęci, nr 49749 – odnoszą się jednak do pieczęci rady miejskiej z dokumentu z 6 czerwca 1786 roku – por. niżej numer 13).

Odcisk pieczęci ogólnomiejskiej (główna pieczęć miasta) na dokumencie z 6 czerwca 1786 roku – zaświadczeniu dla Michała Osuchowskiego wydanym przez Józefa Grota Ryzkowskiego i uwierzytelnionym przez prezydenta miasta Radomia Macieja Kwiatkowskiego, rajcę Baltzara Węgłoskiego oraz pisarza miejskiego Antoniego Bieleckiego.

Zasób: Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), sygn. MNK VIII-rkps.562/57/d

Pieczęć wykonana w XVII-XVIII wieku (przed 1778 r.)

Wymiary: 31 x 28 mm.

W polu pieczęci: herb Radomia przedstawiający **barokową literę R** na tarczy, nad którą korona zamknięta, ujęta gałązkami palmowymi.

W otoku: krzyżyk oraz legenda: SIGIL[L]VM CIVITATIS SACRAE REGI[A]E MAG[ESTA]TIS RADOM[IIENSIS].

Pieczęć i dokument po raz pierwszy reprodukowane są w niniejszym studium.

Okrągły odcisk pieczęci rady miejskiej (radzieckiej) miasta Radomia na dokumencie z 24 maja 1789 r. podpisanym przez Wawrzyńca Przybyleskiego prezydenta miasta Radomia, Zaświadczenie dla komory zawichojskiej.

Zasób: Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), sygn. MNK VIII-rkps.562/57/e

W polu pieczęci: **mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R**, pod którą rok 1300, na łuku bramy osadzona korona zamknięta, na murze trzy wieże z blankami, środkowa większa.

W otoku napis : + SIGILL[UM] CONSVLARE : CIVIT[A-TIS] S[ACRAE] R[EGIAE] M[AGESTA]TIS RADOMIE[NSIS]

Pieczęć po raz pierwszy reprodukowana jest w niniejszym studium.

11.

Okragły odcisk pieczęci rady miejskiej (radzieckiej) miasta Radomia na dokumencie z 28 czerwca 1789 r. podpisanym przez Wawrzyńca Przybyleskiego prezydenta miasta Radomia, Zaświadczenie dla strażnika komory w Zawichoście.

Zasób: Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), sygn. MNK VIII-rkps.562/57/f

W polu pieczęci: **mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R**, pod którą rok 1300, na łuku bramy osadzona korona zamknięta, na murze trzy wieże z blankami, środkowa większa.

W otoku napis: + SIGILL[UM] CONSVLARE : CIVIT[ATIS] S[ACRAE] R[EGIAE] M[AGESTA]TIS RADOMIE[NSIS]

Pieczęć po raz pierwszy reprodukowana jest w niniejszym studium.

Okragły odcisk pieczęci rady miejskiej (radzieckiej) miasta Radomia z 28 października 1789 r. na wykazie cen zbóż w Radomiu.

Zasób: Muzeum Narodowe w Warszawie, Gabinet Medali i Monet, Zbiór pieczęci, nr 49749.

W polu pieczęci: **mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R**, pod którą rok 1300, na łuku bramy osadzona korona zamknięta, na murze trzy wieże z blankami, środkowa większa.

W otoku napis : + SIGILL[UM] CONSVLARE : CIVIT[A-TIS] S[ACRAE] R[EGIAE] M[AGESTA]TIS RADOMIE[NSIS]

Okrągły odcisk pieczęci rady miejskiej (radzieckiej) miasta Radomia na dokumencie z 3 maja 1791 r. podpisanym przez Rutnikiewicza Piotra prezydenta miasta Radomia, Zaświadczenie dla Sobolskiego.

Zasób: Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), sygn. MNK VIII-rkps.562/57/g

W polu pieczęci: **mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R**, pod którą rok 1300, na łuku bramy osadzona korona zamknięta, na murze trzy wieże z blankami, środkowa większa.

W otoku napis: + SIGILL[UM] CONSVLARE : CIVIT[ATIS] S[ACRAE] R[EGIAE] M[AGESTA]TIS RADOMIE[NSIS]

Pieczęć po raz pierwszy reprodukowana jest w niniejszym studium.

14.

Okragły odcisk pieczęci rady miejskiej (radzieckiej) miasta Radomia na dokumencie z 4 maja 1791 r. podpisanym przez Baltazara Węglewskiego vice prezydenta Radomia, Zaświadczenie dla Franciszka Choińskiego strażnika komory w Zawichoście.

Zasób: Muzeum Narodowe w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), sygn. MNK VIII-rkps.562/58/a

W polu pieczęci: **mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R**, pod którą rok 1300, na łuku bramy osadzona korona zamknięta, na murze trzy wieże z blankami, środkowa większa.

W otoku napis: + SIGILL[UM] CONSVLARE : CIVIT[ATIS] S[ACRAE] R[EGIAE] M[AGESTA]TIS RADOMIE[NSIS]

80.

Dani niniejsze zaswiadczenie p. Panu Franciscowi Choin-
skiemu z Komory Laurichest z Uniwersytetu prezydentowi
Hals oddat do miasta I. K. mi. Radomia Uniwersytetu jeden
pod Dniem 16 Lutego w zgl. od Papieru Kopywanego. Drugi Ta-
belle Cony tegoż Papieru. Trzeci pod Dniem 4. Marca w zgl. od
Licytacyi Czapowey. Czwarty pod Dniem 28 Marca o Raportach
Targowych Libra y winyeh. Produktow Liaty pod Dniem
tego kwietnia Donowey aby dziedzice y Refejurowie Pobated
Officy na ten raz ustanowionej za pobanych wyptacali
wszystkie wolne teradnieylych 1709 z Komisji Krecy-
popolity Skarbu Koronnego wysle y wydane do tegoż
miasta Radomia Na Publikacyi y oblatowania przy-
stane niektore debiane niniejszy Dokument dawszy
Ręka moja podpisane. Dan w Radomiu Dnia tego
miesiaca maja 1709.

Baltazar Węglowski Vice Prezy Dyt. Miasta
I Krolęwskiego Meci. Radomia

Pieczęć i dokument po raz pierwszy reprodukowane są w ni-
niejszym studium.

Tłok pieczęci magistratu miasta Radomia datowany, wg H. Seroki (*Herb Radomia*, s. 38) na rok 1791 wg rysunku w książce ks. J. Wiśniewskiego, *Dekanat radomski*, Radom 1911, il. po s. 416 (błędy: brak skrótu W.R.P. w legendzie oraz odczyt daty w polu jako 1760).

Oryg. w zasobie Muzeum Narodowego w Krakowie (oddział Biblioteka Czartoryskich), Zbiór tłoków pieczętnych, T. 309. Reprodukowany przez H. Serokę (*Herb Radomia*, s. 37, il.7).

Średnica: 38 mm.

W polu pieczęci: **mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R**, pod którą rok 1700, na łuku bramy osadzona korona zamknięta, na murze trzy wieże z blankami, środkowa większa.

W otoku napis: **PIECZĘĆ MAGISTRATU MIASTA W(OLNEGO) R(ZECZY) P(OSPOLITEY) RADOMIA**

Uwagi: dokumenty zaopatrzone w pieczęć wyciśniętą tym stemplem są nieznanne. Do tej pieczęci odnosi się informacja z akt dotyczących ustalenia wzoru herbu miasta Radomia z lat 30-tych XX wieku (Archiwum Państwowe w Radomiu, Akta

miasta Radomia, Wydział Ogólny I 33/39, sygn. 58/1/0/3.2/8525, Ustalenie wzoru herbu miasta Radomia) oraz rysunek zawarty w książce ks. J. Wiśniewskiego, *Dekanat radomski*, Radom 1911, il. po s. 416.

Odcisk pieczęci rady miejskiej (radzieckiej) miasta Radomia przy dokumencie wystawionym z 1792 roku. Znany tylko z przerysu w aktach dotyczących ustalenia wzoru herbu miasta Radomia z lat 30-tych XX wieku.

Zasób: Archiwum Państwowe w Radomiu, Akta miasta Radomia, Wydział Ogólny I 33/39, sygn. 58/1/0/3.2/8525 (Ustalenie wzoru herbu miasta Radomia).

W polu pieczęci: **mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R**, na łuku bramy osadzona korona zamknięta, na murze trzy wieże z blankami, środkowa większa.

W otoku napis: + SIGILLUM CONSVLARE CIVITAT[IS] S[ACRAE] R[EGIAE] M[AGESTA]TIS RADOM[IENSIS]

Pieczęć Sądu Pierwszej Instancji Miasta Wolnego Radomia z 1792 roku znana z przerysu w pracy ks. J. Wiśniewskiego, *Dekanat radomski*, Radom 1911, il. po s. 416.

W polu pieczęci: **mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R**, pod którą rok 1792, na łuku bramy osadzona korona zamknięta, na murze trzy wieże z blankami.

W otoku napis: **PIECZEĆ SĄDU PRIMO INSTANCYI MIASTA W(OLNEGO) RADOMIA.**

Kwerenda i badania nad jej wynikami pozwoliły na nowy odczyt wyobrażenia z najstarszej znanej pieczęci, wydłużając okres trwania monogramu miasta o 143 lata, co już w latach 60-tych XX w. postulowali S.K. Kuczyński i B. Wyrozumska. Wzmacnia to twierdzenie o długim trwaniu monogramu, początkowo jako godła, a od XVI jako herbu na pieczęciach miejskich. Ponadto dzięki kwerendzie reprodukowujemy po raz pierwszy wizerunek barokowej pieczęci z tymże monogramem w herbie miasta z dokumentu z 6 czerwca 1786 roku wraz podobizną dokumentu. Reprodukowujemy również po raz pierwszy kilka wizerunków pieczęci rady miejskiej miasta Radomia z murem miejskim (z otwartą bramą, w niej litera R, pod którą rok 1300). Kwerenda przyniosła nowe odkrycie zastosowania tej pieczęci (na dokumencie z 4 maja 1791 r., który również reprodukowujemy).

Przy okazji, po raz pierwszy reprodukowujemy w niniejszym studium zwoleńską rekognicję podatkową, w której treści jest mowa o pieczęci Radomia użyczonej w 1573 r. miastu Zwoleń. Widoczne wycięcie pieczęci ukazuje trudności badawcze nad sfragistyką i heraldyką miejską. W katalogu pieczęci nie umieściliśmy pieczęci wójtowskich i grodzkich, które zawierają znaki rodowe reprezentujące osoby wójtów i starostów, nic nie wnoszące do kwestii ustalenia herbu miasta.

Nade wszystko układ chronologiczny wyników kwerendy uświadamia długie trwanie monogramu miasta występujące na co najmniej ośmiu zachowanych pieczęciach Radomia oraz zapewne na dwóch niezachowanych (ale odnotowanych w katalogu), w sumie na co najmniej dziesięciu pieczęciach. Monogram ten reprezentował całą wspólnotę miejską (a nie urzędy czy urzędników), od co najmniej 1421 roku, do co najmniej 1786 roku, czyli najmniej 365 lat. Jest to wynik znaczący i wyróżniający Radom w obrazie polskiej sfragistyki miejskiej.

Uporządkowanie chronologiczne pieczęci ukazuje również, że pieczęcie z innymi wyobrażeniami niż monogram z koroną (mur miejski z otwartą bramą, w niej litera R, pod

którą rok 1300, na innej wersji rok 1700, a na jeszcze innej rok 1792) używane były w latach 1789–1792, a więc w przeciągu zaledwie czterech lat. Jak widać wystąpienie budowli bramnej na pieczęciach było w Radomiu krótkotrwałe oraz służyło reprezentacji rady miejskiej, magistratu lub sądu, o czym mówią wyżej przytoczone legendy owych pieczęci. Należy to uznać za zjawisko późne, wywołane reformami Stanisławowskimi, które nie może przysłańać dziedzictwa radomskiej heraldyki średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Pojawienie się motywów architektonicznych na pieczęciach było odzwierciedleniem tendencji ogólnopolskich i nie sprzyjało identyfikacji miasta. Na koniec należy dodać, że pieczęcie z lat 1789–1792 nie przedstawiają herbów, gdyż godła znajdują się w polu pieczęci bez tarczy. Wyniki kwerendy są więc jednoznaczne i mogą być wykorzystane zarówno przy ocenie obecnego herbu Radomia, jak i w postępowaniu mającym na celu ustanowienie nowego herbu miasta.

Ocena zgodności (poprawności) znaków samorządowych Gminy Miasta Radomia z zasadami tworzenia herbów

Ocena zgodności (poprawności) znaków samorządowych Radomia z zasadami heraldyki i weksylogologii wynika z dyspozycji wprowadzonej w 29 grudnia 1998 r. do ustawy z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach. Artykuł 3 tej ustawy mówi, iż wzory symboli, ustanawiane są w zgodzie z zasadami heraldyki, weksylogologii i miejscową tradycją historyczną²². Stanowienie znaków samorządowych od 2000 r. podlega obligatorycznej opinii Komisji Heraldycznej (organ opiniodawczo-doradczy ministra właściwego do spraw administracji publicznej do spraw związanych z heraldyką, weksylogologią oraz falerystyką). Komisja wypracowała szczegółowe zalecenia dotyczące zasad tworzenia herbów, flag, sztandarów i pieczęci jednostek samorządu terytorialnego w Polsce, zasady ustanawiania wyróżnień przez samorządy (odznak honorowych, medali honorowych) i zasady sporządzania łańcuchów samorządowych, które znajdują się od 14 grudnia 2018 r. na urzędowej stronie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji²³.

Herb Radomia ustanowiony w 1990 r. doczekał się interpretacji dokonywanych w wypowiedziach publicystycznych zebranych wyżej w analizie stanu badań, w *Herbarzu miast polskich* A. Plewako i J. Wanaga, w *Encyklopedii Radomia*, w książce *Herb Radomia* H. Seroki i w materiałach Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Radomia. Należy jednak zauważyć, że żadna z tych publikacji nie pełniła funkcji studium historyczno-heraldycznego sporządzonego do celów formalnych w celu uzasadnienia wniosku o opinię, wnoszonego do Komisji Heraldycznej.

²² Ustawa z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach (Dziennik Ustaw z 2016 r., poz. 38).

²³ Zasady tworzenia herbów..., patrz wyżej przypis 18.

W uchwale z 20 grudnia 1990 r. przeczytamy:

*Ustanawia się herb miast Radomia, którego wizerunek przedstawia: na polu tarczy fragment gotyckich murów obronnych z trzema basztami. W gotyckiej bramie, gotycka litera R. Ponad bramą księżęca korona jagiellońska oznaczająca pobyt św. Kazimierza w grodzie radomskim. Ponad tarczą jako korona rangowa i klejnot rodu królewskiego: Korona rodu Jagiellonów. W herbie uroczystym i pieczęci od korony rangowej po obu stronach tarczy są umieszczone gotyckie labry. W polu tarczy na gotyckich murach miasta w lewej części przy bramie umiejscowiony jest herb papieża Jana Pawła II, który nadał miastu patronat i przybędzie do naszego miasta w dniu 4 czerwca 1991 r.*²⁴

Należy się zgodzić z głosem jednej z promoterek tego herbu, iż w opisanym wyżej znaku została „opowiedziana” historia Radomia²⁵. Nie wnikając w zgodność tej „opowieści” ze źródłami ikonograficznymi i narracyjnymi należy stwierdzić, iż w ówczesnym stanie prawnym organ stanowiący posiadał uprawnienia do takiego postępowania. Nie było wymogu dochodzenia poprawności heraldycznej wzorów uchwalanych herbów.

Jak zaznaczono wyżej, 29 grudnia 1998 r. do ustawy o odznakach i mundurach wprowadzono zapis, iż wzory symboli samorządowych ustanawiane są w zgodzie z zasadami heraldyki, weksylologii i miejscową tradycją historyczną. Nie można już więc przy ich projektowaniu swobodnie „opowiadać” historii miast i innych jednostek samorządu terytorialnego. Przytoczona norma otrzymała wykładnię kompetentnego w tej dziedzinie organu, jakim jest Komisja Heraldyczna. Zasady tworzenia współczesnych herbów samorządowych wypracowane przez Komisję Heraldyczną i upublicznione 14 grudnia

²⁴ Uchwała nr 76/90 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 20 grudnia 1990 r. w sprawie: ustanowienia herbu miasta Radomia. Autorem projektu graficznego był ks. Stanisław Makarewicz.

²⁵ *Wokół herbu*, „Kontakt”, 2/147, 1991, s. 3 (wypowiedź przewodniczącej Rady Miejskiej Krystyny Dzierżanowskiej).

2018 r. mówią między innymi, że „w przypadku istnienia kilku herbów w dziejach gminy, stosuje się herb najstarszy, lub najdłużej związany z gminą albo ostatni pochodzący z okresu staropolskiego”²⁶. Ta najważniejsza z zasad wywodzi się z powszechnie znanej teorii naukowej, co znaczące, zreferowanej w Radomiu już w 1965 r. przez S. K. Kuczyńskiego. Ten ceniony historyk i heraldyk w „Uwagach w sprawie herbu miasta Radomia” stwierdził, że:

„W heraldyce miejskiej na Zachodzie i w Polsce, mimo dopuszczalnych wyjątków, panuje zasada kształtowania współczesnego herbu miasta według wyłożenia na jego najstarszej pieczęci. Posiada to dwojakie uzasadnienie:

1. temat herbu oprzeć można na najstarszym źródle, co pozwala na zachowanie wielowiekowej nieraz tradycji herbowej, oraz
2. w stylizacji rysunku herbowego nawiązać można do stylu epoki najstarszego źródła, co w przypadku pieczęci średniowiecznych gwarantuje zwykle poprawność z punktu widzenia wymogów sztuki heraldycznej”²⁷.

Jako wzór herbu w 1990 r. posłużyły jednak wyobrażenia pojawiające się na późnonowożytnych i zaborczych pieczęciach urzędniczych: rady, magistratu i sądu oraz inne, XX-wieczne wyobrażenia herbu. Nie można ich traktować równorzędnie z pieczęciami z lat 1421–1786, będącymi przez wieki nośnikiem herbu reprezentującego całą wspólnotę miasta samorządowego. Wartości te mierzyć można czterema kryteriami: chronologicznym, reprezentatywnym, ustrojowym i symbolicznym. W 1990 Rada Miejska ustanawiając herb do-

²⁶ Zasady tworzenia herbów..., patrz wyżej przypis 18.

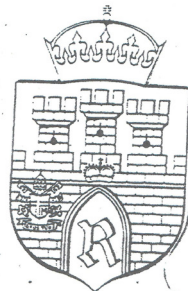
²⁷ S. K. Kuczyński, *Uwagi w sprawie herbu miasta Radomia*, 1965, tekst niepublikowany, s. 2.

kołała odwrócenia wszystkich tych wartości. Wyniosła znak, który w późnych czasach I Rzeczypospolitej reprezentował urzędy, ponad symbol wspólnoty samorządowej. Wyniesiono znak, znany jedynie z ówczesnych wyobrażeń napieczętych (budynek bramny z literą R) ponad źródłowo poświadczony herb (z monogramem miasta pod koroną).

Jest to konstatacja o najważniejszym znaczeniu, a jednocześnie jednoznaczny dowód na niezgodność obecnego herbu Radomia z obowiązującymi normami i zasadami naukowymi. Właściwie może być to wystarczającą podstawą do wniosku, że należy prace nad współczesnym herbem (i innymi znakami samorządowymi) rozpocząć od nowa. Można jednak niniejsze studium wzbogacić o krytyczną analizę elementów składających się na herb ustanowiony w 1990 r.

Przede wszystkim w polskiej heraldyce samorządowej nie ustanawia się i nie używa reprezentujących jedną jednostkę terytorialną samorządu różnych form herbu, w tym tzw. herbu wielkiego. Za taki można uznać jedną z wersji herbu Radomia opisaną w Uchwale Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 20 grudnia 1990 r. w sprawie ustanowienia herbu miasta Radomia, nazwaną „herbem uroczystym”. Decyzja ta wprowadziła ogromne zamieszanie w próbach interpretacji stworzonego systemu i w jego stosowaniu, gdyż w treści

Urząd Miejski w Radomiu
Biuro Administracyjno-Gospodarskie
ul. Jana Kilińskiego 30
26-600 Radom

uchwały jest mowa o „herbie” (bez herbu papieskiego i labrów) i o „herbie uroczystym” (z herbem papieskim i labrami). Tymczasem w załącznikach graficznych do tej uchwały znajdują się rysunki dwóch herbów z herbem papieskim, co dotąd nie było podnoszone w literaturze. W istocie rysunki te różnią się od siebie tylko labrami, co pokazuje wcześniej prezentowana ilustracja, która jest załącznikiem graficznym do Uchwały z 20 grudnia 1990 r

Konfrontacja treści uchwały z załącznikami daje wynik aż trzech odmian herbu: bez herbu papieskiego i labrów (i bez oficjalnego wzoru graficznego), z herbem papieskim, ale bez labrów oraz z herbem papieskim i labrami. Jest to osobliwość na skalę ogólnopolską.

Wprowadzając opis herbu do statutu miasta Radomia w 2013 r. dokonano korekty na opis bardziej jednoznaczny, z próbą blazonowania: *Herbem Miasta Radomia jest wizerunek przedstawiający w polu czerwonym biały mur z pięcioma blankami z trzema wieżami o trzech blankach każda, z których środkowa wyższa oraz bramą, w której majuskuła R biała, nad bramą mitra książęca, nad tarczą korona królewska. Herb Radomia w wersji uroczystej zawiera ponadto po prawej stronie bramy herb papieża Jana Pawła II oraz labry z pokryciem białym i takim że podbiciem. Wzory herbu i herbu uroczystego ustalone uchwałą nr 76/90 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 20 grudnia 1990 r. w sprawie: ustanowienia herbu Miasta Radomia zawiera Załącznik Nr 1 do niniejszego Statutu.*²⁸ W konsekwencji tych korekt do obiegu trafiła wersja graficzna bez herbu papieskiego i labrów, wyróżniona na okładce „Księgi herbu miasta Radomia”²⁹. Nie spowodowało to wyeliminowania z obiegu wersji graficznej herbu miasta

²⁸ Obwieszczenie Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 30 września 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Statutu Miasta Radomia, Statutu Miasta Radomia §4.

²⁹ Księga herbu miasta Radomia, aktualizacja 12.02.2015 r. http://www.radom.pl/data/other/ksiega_herbu_miasta_radomia__int__1.pdf [dostęp: 30.08.2022]

z herbem papieskim, ale bez labrów (nieopisanej w statucie). Występowała np. na okładce projektu budżetu miasta w latach 2010–2015 oraz na okładce Wieloletniej prognozy finansowej na lata 2011–2039. Utrwalona jest na oficjalnym emblemacie Straży Miejskiej w Radomiu.

Zasady tworzenia herbów zgodnie z zaleceniami Komisji Heraldycznej mówią o tym, że w polskiej heraldyce samorządowej również nie stosuje się „elementów zewnętrznych, takich jak hełmy, labry, korona, korona murowa, trzymacze, nazwa jednostki samorządowej, dewiza”. Ustanowiony herb Radomia w obu wersjach posiada elementy zewnętrzne jak korona i ponadto w wersji uroczystej posiada labry. Z kolei korona zewnętrzna (zamknięta) posiada kształt niepotwierdzony w źródłach radomskich. Twórca projektu nie oparł się ani na wzorcu korony otwartej widocznej na pieczęci gotyckiej, czy pieczęciach renesansowych, ani korony zamkniętej znajdującej się na pieczęciach barokowych.

Krytyczne należy odnieść się również do kształtu korony osadzonej nad łukiem bramy. Przybrała ona kształt mitry – korony książęcej na wzór wyobrażeń na pieczęciach używanych od 1789 r. lecz znacznie zmniejszonej w stosunku do źródła. Dodatkowo otrzymała ona w uchwale z 1990 r. (choć już nie w statucie miasta) ahistoryczną interpretację wiążącą ją ze św. Kazimierzem, w oderwaniu od monogramu miasta, z którym była nieodłącznie przez wieki związana. Korona osadzona nad łukiem bramy na wyobrażeniach pieczęci od 1789 r. trafiła tam wraz z transpozycją monogramu miasta. Korona od średniowiecza funkcjonowała nad monogramem miasta, początkowo w polu pieczęci gotyckiej, następnie jako element osadzony na szpicie tarczy i nad tarczą. Gdy monogram trafił w światło bramy miejskiej – korona „podążyła” za nim. To prawda, że przybrała ona kształt mitry – korony książęcej na wzór królewskiej korony zamkniętej, ale nie można ją wiązać ze św. Kazimierzem. Jest to deprecjonowanie treści królewskich, czyli związków Radomia z władcami Polski, od dynastii Piastów

do ostatniego króla, które korona reprezentowała na murze budowli bramnej będąc nadal w związku semantycznym z monogramem.

Gdy jesteśmy przy elementach godła warto zauważyć również rezygnację z ugruntowanej w źródłach radomskich budowli bramnej na rzecz przedstawienia muru miejskiego. Należy zwrócić uwagę także na krój litery R, która przybrała kształt niewystępujący na wyobrażeniach źródłowych. Można też wskazać na niewłaściwy kształt tarczy i jej niepotrzebnie rozbudowaną bordiurę.

Ostatnią kwestią jest umieszczenie na murze miejskim herbu papieskiego. Ewenementem było nie tylko włączenie tego symbolu do herbu miejskiego, lecz również nieheraldyczny opis jego umiejscowienia w uchwale: „w lewej części przy bramie” (poprawiony w statucie na: „po prawej strony bramy”). W herbie, co jest oczywiste, odbija się przeszłość miasta, jednak uchwała, uzasadniła obecność herbu papieskiego zapowiedzią wydarzeń przyszłych w dziejach miasta, czyli przyjazdem papieża, planowanym za pół roku od daty uchwały. Podyktowane to zostało, jak zauważył H. Seroka, „pragnieniem wyrażenia najszczerzych uczuć mieszkańców Radomia przywiązania do Ojca Świętego Jana Pawła II”, jednocześnie nazywając tę decyzję „udostojnieniem” herbu³⁰. W 2018 r. Sekretariat Stanu Jego Świątobliwości ogłosił jednak „Reguły i dyrektywy dotyczące ochrony wizerunku Papieża oraz oficjalnych herbów i znaków rozpoznawczych Państwa Watykańskiego i samych Papieży” (dostępne na stronie Nuncjatury Apostolskiej w Polsce), w których to regułach wykluczył używanie, nawet pośrednio, herbów papieża, do celów natury komercyjnej, czy reklamowej³¹. Problematyczna staje się więc

³⁰ H. Seroka, *Herb Radomia. Zarys dziejów*, Radom 2009, s. 92.

³¹ Reguły i dyrektywy dotyczące ochrony wizerunku Papieża oraz oficjalnych herbów i znaków rozpoznawczych Państwa Watykańskiego i samych Papieży, <https://nuncjatura.pl/ochrona-wizerunku-papiezy> [dostęp: 30.08.2022].

komercjalizacja pamiątek z herbem miasta. Ponadto wzmiankowane wyżej reguły zabraniają „autoryzowania podmiotów trzecich do używania” herbów papieży, co stoi w konflikcie z zapisami Statutu Radomia, mówiących o wyrażaniu zgody na używanie nazwy i herbu Miasta przez podmioty zewnętrzne w celach reklamowych i komercyjnych³².

A więc doszło do naruszenia kilku zasad obowiązujących w heraldyce samorządowej: wzoru herbu nie oparto na funkcjonującym znaku wspólnoty samorządowej z okresu królewskiego, zainspirowano się wyobrażeniem napieczętym zamiast dowodnym herbem o trwałej stabilności na przestrzeni trzech epok. Ponadto dodano nieadekwatne w heraldyce samorządowej labry i koronę zewnętrzną oraz „udostojniono” go – jako wymóg chwili, lecz obecnie mocno kłopotliwy ze względów marketingowych i komercyjnych – herbem papieskim. To ostatnie zdanie dopełnia tylko krytykę formy herbu, gdyż podstawowe zarzuty opierają się na kryteriach chronologicznym, reprezentatywnym, ustrojowym i symbolicznym, stosowanych w heraldyce.

Nie przytoczyliśmy długiej listy rozwiązań zastosowanych w 1990 r. – niezgodnych z dzisiejszymi normami i zasadami – w celu formułowania propozycji ich ewentualnych korekt. Problemy wynikające z niezgodności formy herbu z normami i zasadami oraz liczne, zauważone tutaj niekonsekwencje w jego stosowaniu zdezaktualizują się, gdy wzór herbu zostanie wypracowany w oparciu o źródła heraldyczne i sfragistyczne.

Należy jednak przyznać, że twórcom projektów z 1990 r. zmiana ekspozycji korony na historycznych pieczęciach Radomia przysporzyć mogła trudności. Przypomnijmy, że na pieczęci gotyckiej wszystkie elementy godła (przedmioty heraldyczne), jak litera R, korona otwarta i wicie roślinne

³² Obwieszczenie Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 30 września 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Statutu Miasta Radomia, Statut Miasta Radomia §20, p. 18.

umieszczone są w polu pieczęci, bez tarczy. Z kolei na pieczęci renesansowej i barokowej wić roślinna nie występuje, gdyż jej funkcja podtrzymywania korony stała się bezprzedmiotowa, z powodu osadzenia tejże korony na tarczy. Jednak jest to ta sama korona (o takiej samej treści), która występowała w polu pieczęci gotyckiej, a więc korona świadcząca o związkach miasta z królem założycielem (Kazimierzem Wielkim), oraz z kolejnymi władcami polskimi.

Transpozycja korony oczywiście wymaga podjęcia decyzji dotyczącej kompozycji godła, które mogą skutkować kilkoma rozwiązaniami: odwzorowaniem godła z najstarszej pieczęci i umieszczeniem w tarczy litery R, korony i gałązek lub odwzorowaniem godła z okresu nowożytnego, czyli wyłącznie litery R (korona znajdowała się wówczas ponad tarczą). Z kolei wyeliminowanie korony pozbawiłoby herb Radomia treści królewskich zawartych we wszystkich znanych pieczęciach. Należy więc podjąć decyzję o umieszczeniu korony w polu tarczy jako elementu godła (jednego z przedmiotów heraldycznych), z uwagi na to, że w celu standaryzacji współczesnej heraldyki samorządowej obecnie nie umieszcza się koron nad tarczami.

Uwagi te dotyczą również flagi miejskiej, używanej obecnie przez samorząd Radomia. Na weksylium tym umieszczono herb „uroczysty” miasta z 1990 r. bez uzyskania obowiązkowej opinii Komisji Heraldycznej i obligatoryjnej uchwały Rady Miasta. W kwestii ustanowienia i stosowania flagi obowiązują wyżej przytaczane przepisy ustawy o odznakach i mundurach oraz zasady sformułowane przez Komisję Heraldyczną, oparte na zasadach weksylogonii³³. Szczegółowe zasady dotyczące weksyliów skodyfikowane są również w uznawanych przez Komisję Heraldyczną wnioskach I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego w sprawie symboliki samorządowej III Rze-

³³ J. Ptak, *Weksylogologia polska. Zarys problematyki*, Warszawa 2016.

czypospolitej.³⁴ Przy ich kreowaniu ważna jest też świadomość historyczna związana z tymi głęboko uzasadnionymi znakami polskiej samorządności. Niemniej współczesne wymagania budowania marki miasta i systemu identyfikacji wizualnej wymagają nowych rozwiązań, np. wprowadzenia weksyliów pionowych, jak banneru (flagi masztowej z godłem), czy flagi stolikowej. Wszystkie znaki powinny posiadać barwne, wzorcowe wizerunki, wymiarowanie oraz ustaloną paletę barw CMYK oraz zastępczo paletę barw RGB – ustanowione urzędowo w formie załączników do uchwały Rady Miasta.

Warto wspomnieć, że dzieje najnowsze samorządu radomskiego posiadają epizod ustanowienia i używania pieczęci samorządowych w postaci pieczęci Rady Miejskiej w Radomiu i pieczęci Prezydenta Miasta Radomia. Ustanowiono je uchwałą Rady Miejskiej 12 lipca 1990 r., a więc na sześć miesięcy przed uchwałą herbową. W ich polu znajdowała się litera R pod koroną. Po wprowadzeniu ich opisów do treści statutu w 2002 r. stosowne zapisy brzmiały: „Rada Miejska w Radomiu używa metalowej, tłoczonej pieczęci okrągłej zawierającej po środku gotycką literę „R” pod gotycką koroną, a w otoku napis: „Rada Miejska w Radomiu” oraz „Prezydent Miasta Radomia używa metalowej, tłoczonej pieczęci okrągłej zawierającej po środku gotycką literę „R” pod gotycką koroną, a w otoku napis: „Prezydent Miasta Radomia”³⁵. Choć nominalna „gotycka korona” nie posiadała gotyckiego kształtu³⁶, było to nawiąza-

³⁴ *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy. I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne*, pod red. W. Drelicharza i Z. Piecha, Kraków 2000, s. 235–240.

³⁵ Uchwała nr 38/2002 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie uchwalenia Statutu Miasta Radomia, § 6.

³⁶ Reprodukcje pieczęci zawiera opracowanie J. Wieczorka, *Formalno-prawne aspekty funkcjonowania w dokumentach miejskich i przestrzeni publicznej Radomia herbu, flagi, miejskich pieczęci i hejnatu* (tekst niepublikowany, 10.03.2021) oraz publikacja *Herb Radomia – Tradycje i współczesność*, oprac. tekstu i wybór ilustracji D. Kupisz, oprac. graf. A. Skrok, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Radomia, Radom 2021, s. 15.

nie do najstarszej znanej pieczęci miasta z 1421 r. W związku z uchwaleniem i obowiązywaniem herbu o zupełnie innym kształcie, zdecydowano o skreśleniu przytoczonych wyżej zapisów w Statucie Miasta, co stało się w drodze uchwały z dnia 25 listopada 2013 r.³⁷

Pieczęć z herbem miasta jest pieczęcią urzędową w świetle przepisów ustawy o z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych³⁸. Samorządy mogą używać takich pieczęci poświadczając dokumenty w sprawach z zakresu zadań własnych jednostki samorządu terytorialnego³⁹. Można dodać, że jest to przejawem samorządności, który wiele samorządów realizuje z dumą, lecz nie jest to tylko – usankcjonowane prawem – nawiązanie do tradycji, ale również wypełnienie przestrzeni promocyjnej dla idei samorządowej i integracji wspólnoty samorządowej.

Powtórzmy więc, że należy prace nad współczesnym herbem (i innymi znakami samorządowymi) rozpocząć od nowa. Pomimo wykazania wielkiego zrozumienia dla decyzji Rady Miejskiej z 1990 r. przez Henryka Serokę, badacz ten wysunął następujący postulat: „Zespół symboli miejskich [Radomia – przyp. T.G.] w praktyce musi być tworzony od podstaw”⁴⁰.

³⁷ Uchwała nr 637/2013 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 25 listopada 2013 r. w sprawie zmiany Statutu Miasta.

³⁸ Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych (Dziennik Ustaw 2019 poz. 1509), Art. 16c.

³⁹ L. Klat-Wertelecka, *Odcisk pieczęci wierzyciela na tytule wykonawczym*, „Nowe Zeszyty Samorządowe” 2007, nr 6, s. 82–88.

⁴⁰ H. Seroka, *Herb Radomia. Zarys dziejów*, Radom 2009, s. 90.

Wnioski

Odpowiadając na wniosek samorządu miasta Radomia, w niniejszym studium historyczno-heraldycznym prześledziliśmy szeroki stan badań nad dziejami symboli. Jego analiza wiele mówi o zgromadzonej wiedzy na temat herbu Radomia i pozwala na konstruowanie nowych założeń badawczych oraz perspektyw służących do ustalenia wzoru herbu zgodnego z obowiązującymi normami i zasadami. Ostatnie publikacje są profesjonalne, niewiele miast może się poszczycić monografią herbu, ale wnioski dotyczące najstarszej pieczęci oparte zostały na fotografiach analogowych.

Wykonanie makrofotografii na potrzeby niniejszego studium pozwoliło na stwierdzenie, iż miasto Radom litery R jako godła w polu pieczęci używało co najmniej od roku 1421. Z kolei od roku 1564 (lub wcześniej) literę R kładziono na tarczy i używano jej w herbie co najmniej do 6 VI 1786 r. Tak długie funkcjonowanie można postrzegać w aspekcie używanej w nowoczesnej historiografii kategorii *długiego trwania* (fr. *longue durée*) – jest to bardzo ważna kategoria badawcza, ukazująca przywiązanie użytkowników do bliskich im rytuałów, symboli i idei. Herb Radomia jest doskonałym źródłem informacji o kulturze mieszkańców miasta, pozwala zrozumieć wartości, jakie wyznawano w długiej perspektywie czasowej.

W historiografii niewiele miast posiada tak bogatą heraldyczną spuściznę źródłową oraz dorobek naukowy dotyczący heraldyki i sfragistyki miejskiej, jak Radom. Ta sytuacja powinna przekładać się na rozwój systemu znaków samorządowych, jednak do tego nie doszło. Ten pewnego rodzaju paradoks wynika z kilku powodów. Wydaje się, że podstawowym problemem jest archaiczność uchwały Rady Miasta z 20 grudnia 1990 r. ustanawiającej herb Radomia oraz jej niezgodność z aktualnie obowiązującymi normami, a także obawa przed legalnością używania znaku zawierającego herb papieża (np. w zakresie jego skutecznej ochrony przy poszerzeniu

zakresu stosowania w sferze marketingowej i komercyjnej, do czego samorząd ma prawo).

Ustanowiony herb nawiązał do kompozycji herbowej z wyposażeniem architektonicznym z końca XVIII wieku, którą profesor Stefan Krzysztof Kuczyński nazwał „spaczoną” i zatracającą właściwe składniki dawnego herbu miejskiego. Nie trzeba szukać innej rekomendacji niż zawarta w jego opracowaniu: „Należy zerwać z tą późną i błędną tradycją herbu m. Radomia, oddać mu dawną godność i szlachetną prostotę.”⁴¹

Nie ulega wątpliwości, że Radom jest przykładem szczególnie na polskiej mapie heraldyki samorządowej, jako jedno z największych miast (14. miejsce pod względem liczby mieszkańców), o bogatych tradycjach heraldycznych, a jednocześnie posługujące się prawem lokalnym jedynie w zakresie ustanowienia herbu miasta, bez jakichkolwiek innych znaków samorządowych. Dodatkowym argumentem za prowadzeniem prac nad współczesną heraldyką Radomia jest upływ 32 lat od podjęcia uchwały w sprawie ustanowienia herbu miasta wobec dynamicznie pojawiających się potrzeb w zakresie systemu identyfikacji wizualnej i wymogów w przestrzeni nowoczesnej komunikacji, promocji samorządu, w tym budowania marki miasta. Dlatego władze miasta podjęły trafną decyzję, nie tylko dotyczącą podjęcia prac nad herbem, lecz również zbudowaniem systemu znaków samorządowych poprzez kreowanie flagi i pieczęci miasta Radomia oraz insygniów miejskich, takich jak łańcuch Przewodniczącego Rady Miejskiej i Prezydenta Miasta oraz flagi stolikowej. Interesująca jest też zapowiedź ustanowienia klucza miejskiego, nieodzownego w funkcjonowaniu miasta uniwersyteckiego.

Ze stanowienia wspólnotowych znaków odnosić korzyści powinni wszyscy członkowie wspólnoty samorządowej, której wartości reprezentują znaki heraldyczne w sposób sym-

⁴¹ S. K. Kuczyński, Uwagi w sprawie herbu miasta Radomia, 1965, tekst niepublikowany, s. 6.

boliczny. Dzisiejszy *homo videns* odczuwa poczucie własnej tożsamości i przynależności do wyodrębnionej wspólnoty lokalnej. Nie jest to jednak przejaw wyłącznie funkcji identyfikacyjnej i prawnoustrojowej herbu. Są to korzyści społeczne i kulturowe, lecz patrząc na obszar funkcjonowania administracji publicznej korzyści sięgają realizacji przez te struktury obowiązku integracji mieszkańców oraz podejmowania działań dla dobra wspólnego. Społeczny odbiór komunikatów historycznych (semiotyki historycznej), rozpatrywanych w ramach tzw. imagistyki społecznej, czyli kształtowania stosunków publicznie działającego podmiotu z jego otoczeniem jest wszak celem działań *public relations* samorządów: dbałość o dobry wizerunek, akceptację i życzliwość wobec działań danej jednostki.⁴²

Ważnym argumentem za powrotem do najdawniejszego kształtu herbu jest nie tylko zgodność takiego postępowania z aktualnymi normami ustawowymi i ich interpretacją dokonywaną przez Komisję Heraldyczną, lecz również żywotność monogramu miasta i korony. W XX i XXI wieku nie zapomniano o najstarszym herbie. Przypominano go w cytowanych tutaj ważnych opracowaniach: w publikacji M. Gumowskiego i w referacie S. K. Kuczyńskiego. Pojawiał się w przestrzeni kulturowej i naukowej miasta, jak w ekslibrisie Domu Książki w Radomiu i na okładce *Calendarium Radomiense*⁴³. Do staropolskiego symbolu miasta nawiązywano również w kilku momentach dziejów miasta: w kształcie pieczęci samorządowych, funkcjonujących w latach 1990–2013, w projekcie herbu Radomia zgłoszonym przez Komisję Historii Rady Miejskiej na sesji Rady w dniu 20 grudnia 1990 roku i w medalu upa-

⁴² K. Skupieński, *Polska heraldyka samorządowa od 1987 r. – między umacnianiem wspólnotowej świadomości historycznej a wymogami public relations*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 2017, nowej serii t. XVI (XXVII), s. 73–84.

⁴³ L. Holtzer, *Calendarium Radomiense 1155–1970*, Radom 1975.

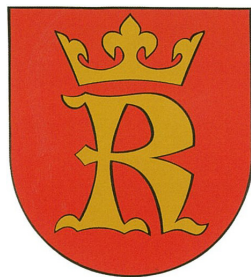
miętniającym uchwalenie na sejmie radomskim w 1505 roku konstytucji *Nihil novi*, wyemitowanym w 2005 r. przez Urząd Miejski w Radomiu, Kancelarię Sejmu i Bibliotekę Sejmową. Litera R z koroną pojawiła się również przed siedzibą Delegatury Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego w Radomiu (przed historycznym gmachem Komisji Województwa Sandomierskiego) i na grodzisku Piotrówka. Herb z monogramem miasta znają też najmłodszy mieszkańcy Radomia dzięki prowadzonym w niektórych szkołach i ośrodkach kultury zajęciom plastycznym oraz warsztatom Muzeum im. Jacka Malczewskiego na których dzieci własnoręcznie wykonują herb na podstawie najstarszego wzoru. Znak z monogramem używa również Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Radomia oraz Społeczny Komitet Ratowania Zabytków Radomia.

Gumowski M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 282

Pieczęć Rady Miejskiej w Radomiu w latach 1990–2013

Projekt herbu Radomia zgłoszony przez Komisję Historii Rady Miejskiej na sesji Rady w dniu 20 grudnia 1990 r.

Medal upamiętniający uchwalenie na sejmie radomskim w 1505 roku konstytucji Nihil novi

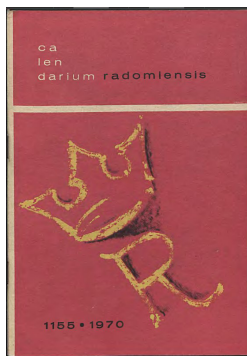
Herb Radomia wykonany podczas warsztatów dla dzieci w Muzeum im. Jacka Malczewskiego. Projekt: Mariusz Król

Znak Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Radomia

Ekslibris Antykwariatu w Radomiu Dom Książki, 1971

Okładka książki L. Holtzer, *Calendarium Radomiense 1155-1970*, Radom 1975

Kartusz z palisady na Grodzisku „Piotrówka”

Znak Społecznego Komitetu Ratowania Zabytków Radomia

Przed siedzibą Delegatury Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego w Radomiu

Herb na nieistniejącej mozaice w foyer Sali Koncertowej Urzędu Miejskiego

Ex Libris Oddziału w Radomiu Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego

Przypinka PTTK Oddział Predom Łucznicz Radom

Medal wykonany na Dni Radomia w 1972 r.

Serwetnik ze zbiorów Muzeum im. J. Malczewskiego w Radomiu

Żeton wybijany podczas Nocy Muzeów

Jak widać tradycja symbolu reprezentującego od średniowiecza całą wspólnotę samorządową była i jest nadal żywa. Nie zapomniano o niej pomimo używania przez władze miasta od końca XVIII wieku znaku z budynkiem bramnym, nie zapomniano po II wojnie światowej i nie zapomniano po formalnym uchwaleniu herbu w 1990 r.

Gdybyśmy nie dysponowali wielowiekowym znakiem reprezentującym wspólnotę miejską, co zdarza się w badaniach nad heraldyką samorządową z powodu wojennego przetrzebień materiałów archiwalnych, byłibyśmy zmuszeni brać pod uwagę późne pieczęcie urzędnicze, a może nawet rozwiązania, które powstały pod kuratelą zaborców. Zasoób źródeł formalno-prawnych i symbolicznych dotyczących Radomia jest jednak niezwykle bogaty. W spuściźnie źródłowej zachowało się poświadczenie funkcjonowania herbu reprezentującego społeczność Radomia, w czasach gdy szczylił się statusem miasta królewskiego. Jest to sytuacja idealnie wypełniająca uwarunkowania współczesnej kreacji herbu samorządowego. Należy wrócić do zaszczytnej tradycji Królewskiego Miasta Radomia i ustanowić herb wywodzący się z tych tradycji. Należy spełnić blisko 100-letnie starania radomian o poprawny herb, podnoszone w latach 30-tych, 60-tych i 90-tych XX wieku oraz w ostatnich dziesięcioleciach, respektując i kontynuując wielowiekowe dziedzictwo symboli historycznych, rozpoznawane w badaniach heraldycznych. Ostateczna decyzja należy więc do samorządnej wspólnoty, której znakiem jest herb⁴⁴.

⁴⁴ J. Szymański, *Herb – znak samorządnej wspólnoty*, w: Josephi Szymański *Opera minora selecta*, red. B. Trelińska i T. Giergiel, Warszawa 2009, s. 197–201.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
Zespół Archiwum Piłsudskich-Giniewitowiczów, Sfragistyczny zbiór
pieczęci miast polskich, sygn. 1/372/0-/R.540.
- Archiwum Skarbu Koronnego, Dział IV Księgi rekognicji
1524–1766, Rekognicje i kwity 1533–1720, sygn. 1/7/0/6/19.
- Archiwum Państwowe w Lublinie
Zespół: Akta miasta Lublina, Dokumenty pergaminowe i papiero-
we nr 9; sygn. 35/22/0/1/9.
- Archiwum Państwowe w Radomiu
Akta miasta Radomia, Wydział Ogólny I 33/39, sygn.
58/1/0/3.2/8525 (Ustalenie wzoru herbu miasta Radomia).
- Radomskie Towarzystwo Naukowe w Radomiu, sygn.
58/1428/0/7/124 (S. K. Kuczyński, *Uwagi w sprawie herbu miasta
Radomia*, 1965)
- Muzeum Narodowe w Krakowie, oddział Biblioteka Czartoryskich
Podzbiór Rękopisów Dz. VIII: MNK VIII-rkps.562/57/a;
MNK VIII-rkps.562/57/b; MNK VIII-rkps.562/57/c;
MNK VIII-rkps.562/57/d; MNK VIII-rkps.562/57/e;
MNK VIII-rkps.562/57/f; MNK VIII-rkps.562/57/g; MNK
VIII-rkps.562/58/a
- Zbiór tłoków pieczętnych, T. 309.
- Muzeum Narodowe w Warszawie
Gabinet Medali i Monet, Zbiór pieczęci, nr 49749.
- Wyrozumska B., *Dokumenty miasta Radomia z lat 1355–1450*, „Biule-
tyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 3,
1966, z. 4, s. 35–36.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 5, Dokumenty z lat 1401–1440,
wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Wrocław 1970, s. 249, nr
1328.

Opracowania

- Adamus J., *Herb miasta Wilna*, Łódź 1996.
- Ciesielska K., *Pieczenie i herb miasta Torunia*, Toruń 1982.
- Friedberg M., *Herb miasta Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, 28, 1937.
- Gumowski M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960.
- Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kieleckiego XIII-XX w.*, oprac. K. Głowacki, Kielce 2001.
- Herb Radomia – Tradycje i współczesność*, oprac. tekstu i wybór ilustracji D. Kupisz, oprac. graf. A. Skrok, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Radomia, Radom 2021.
- Holtzer L., *Calendarium Radomiense 1155–1970*, Radom 1975.
- Klat-Wertelecka L., *Odcisk pieczęci wierzyciela na tytule wykonawczym*, „Nowe Zeszyty Samorządowe” 2007, nr 6, s. 82–88.
- Krochmal J., *Pieczenie i herb miasta Przemyśla*, Przemyśl 1997.
- Królewskie spory w królewskim mieście*, „Gazeta Wyborcza”, [dodatek] Gazeta Lokalna - Kielce, Radom, Tarnobrzeg, nr 10/91 (142), 17 stycznia 1991, s. 2.
- Kuczyński S.K., *Herb Warszawy*, Warszawa 1977.
- Kuczyński S. K., *Pieczenie i herb Płocka oraz herb województwa płockiego*, Płock 1979.
- Luboński J., *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907.
- Makarewicz S., *O nowym herbie Radomia*, „Ziemia Radomska”, nr 8 (91), 31 stycznia-6 lutego 1991, s. 4–5.
- Makarewicz S., *Treści ideowe herbu miasta Radomia*, „Ave. Pismo Diecezji Radomskiej”, nr 20 (99), 14 maja 1995 r., s. 6.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 1, Wrocław 1966.
- Panfil T., *Herb Lublina. Geneza, symbolika, funkcje*, Lublin 1999.
- Piech Z., *Herb jako źródło historyczne*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, N. s. t. 17 (2018).
- Plewako A., Wanag J., *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994.
- Ptak J., *Weksylologia polska. Zarys problematyki*, Warszawa 2016.
- Sekulski J., *Encyklopedia Radomia*, Radom 2012.
- Seroka H., *Herb Radomia. Zarys dziejów*, Radom 2009.
- Seroka H., *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002.

- Seroka H., *Herby miasta królewskiego Sandomierza*, Sandomierz 2016.
- Skupieński K., *Polska heraldyka samorządowa od 1987 r. — między umacnianiem wspólnotowej świadomości historycznej a wymogami public relations*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 2017, nowej serii t. XVI (XXVII), s. 73–84.
- Sochaniewicz K., *Herb miasta Lwowa*, Lwów 1933.
- 650 lat herbu miasta Krakowa. Wystawa dedykowana Profesorowi Marianowi Friedbergowi w pięćdziesiątą rocznicę śmierci. Katalog wystawy, scenariusz Z. Piech; oprac. meryt. B. Lesiak-Przybył, Z. Piech, A. Warzecha; oprac. graf. Barbara Wiślak, Kraków 2019.
- Szymański J., *Herb – znak samorządnej wspólnoty*, w: Josephi Szymański *Opera minora selecta*, red. B. Trelińska i T. Giergiel, Warszawa 2009, s. 197–201.
- Trelińska B., *Gotyckie pismo epigraficzne w Polsce*, Lublin 1991.
- Wieczorek J., *Formalno-prawne aspekty funkcjonowania w dokumentach miejskich i przestrzeni publicznej Radomia herbu, flagi, miejskich pieczęci i hejnatu* (tekst niepublikowany, 10.03.2021).
- Wiśniewski J., *Dekanat radomski*, Radom 1911.
- Wokół herbu, „Kontakt”, 2/147, 1991, s. 3–5.
- Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy. I Krakowskie Koloquium Heraldyczne, pod red. W. Drelicharza i Z. Piecha, Kraków 2000.
- Zasady tworzenia herbów flag, sztandarów i pieczęci jednostek samorządu terytorialnego w Polsce, publikacja: 14.12.2018 r., <https://www.gov.pl/web/mswia/zasady-tworzenia-herbow-flag-sztandarow-i-pieczeci-jednostek-samorzadu-terytorialnego-w-polsce> [dostęp: 30.08.2022].

Źródła normatywne

- Księga herbu miasta Radomia, aktualizacja 12.02.2015 r. http://www.radom.pl/data/other/ksiega_herbu_miasta_radomia__int__1.pdf [dostęp: 30.08.2022].
- Obwieszczenie Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 30 września 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Statutu Miasta Radomia.

Reguły i dyrektywy dotyczące ochrony wizerunku Papieży oraz oficjalnych herbów i znaków rozpoznawczych Państwa Watykańskiego i samych Papieży, <https://nuncjatura.pl/ochrona-wizerunku-papiezy> [dostęp: 30.08.2022].

Uchwała nr 76/90 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 20 grudnia 1990 r. w sprawie ustanowienia herbu miasta Radomia.

Uchwała nr 38/2002 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie uchwalenia Statutu Miasta Radomia.

Uchwała nr 637/2013 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 25 listopada 2013 r. w sprawie zmiany Statutu Miasta.

Ustawa z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach (Dziennik Ustaw z 2016 r., poz. 38).

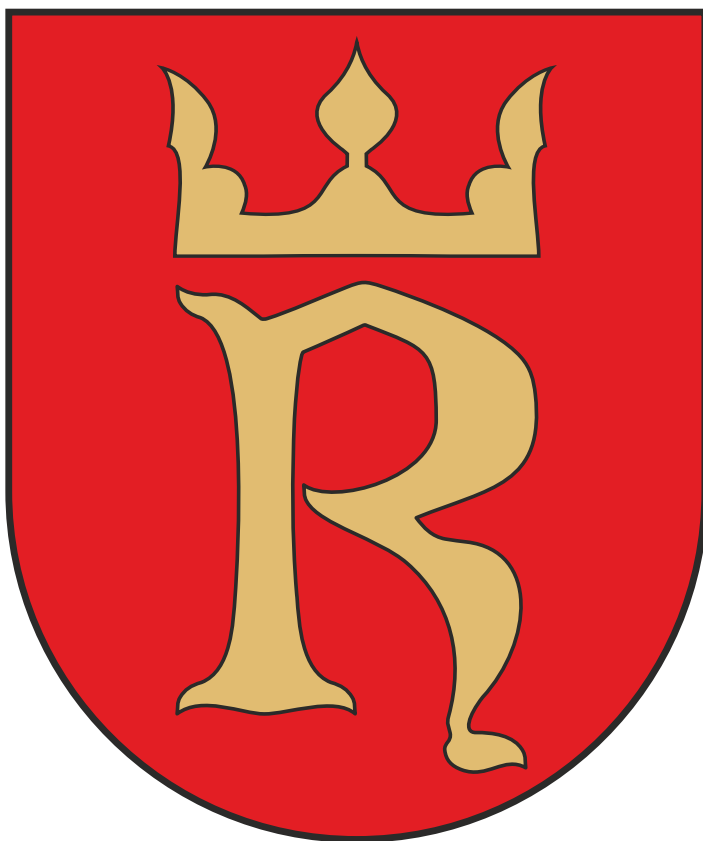
Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych (Dziennik Ustaw z 2019 r., poz. 1509).

Autor ekspertyzy:

dr hab. Tomisław Giergiel – absolwent kierunków historia, prawo oraz muzealnictwo i ochrona zabytków, adiunkt w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii UMCS, w pracy naukowej zajmuje się źródłami archiwalnymi i muzealnymi, heraldyką, genealogią, sfragistyką, geografiami historyczną i dyplomatyką. Współpracownik Komisji Nauk Pomocniczych Historii i Edytorstwa Komitetu Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk. Autor przeszło 250 publikacji, projektów, opinii naukowych, prac dokumentacyjnych i konsultacji heraldycznych. Kierownik Działu Historycznego Muzeum Zamkowego w Sandomierzu, prezes lubelskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Heraldycznego i członek Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Heraldycznego.

**PROJEKT ZNAKÓW I SYMBOLI
SAMORZĄDOWYCH MIASTA RADOMIA**

HERB MIASTA RADOMIA

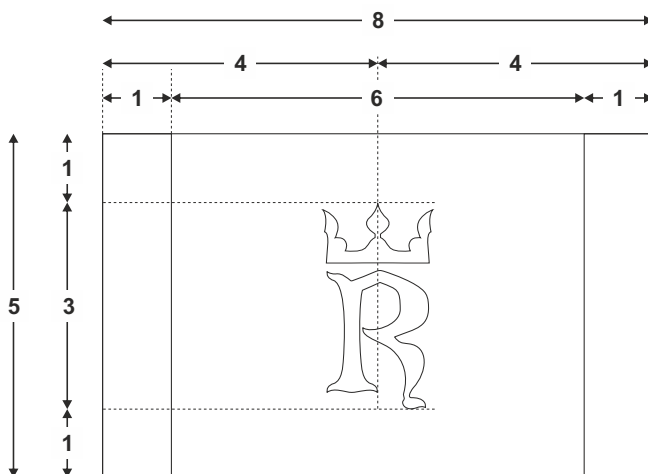

■ M20%, Y60%, K15% ■ M100%, Y100% ■ K100%

FLAGA MIASTA RADOMIA

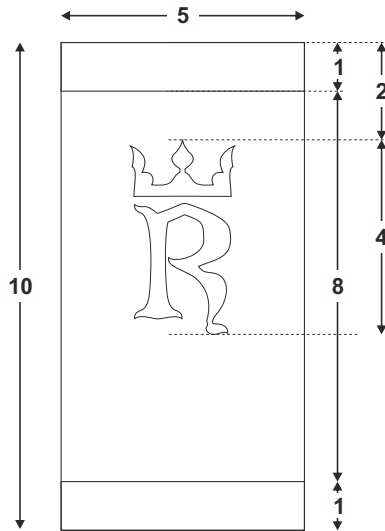
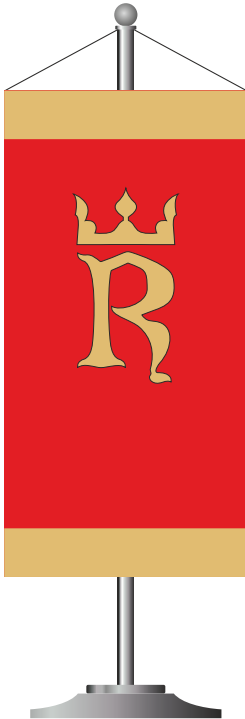

M20%, Y60%, K15% M100%, Y100% K100%

H (wysokość) = 5, L (długość) = 8
Proporcje 5:8

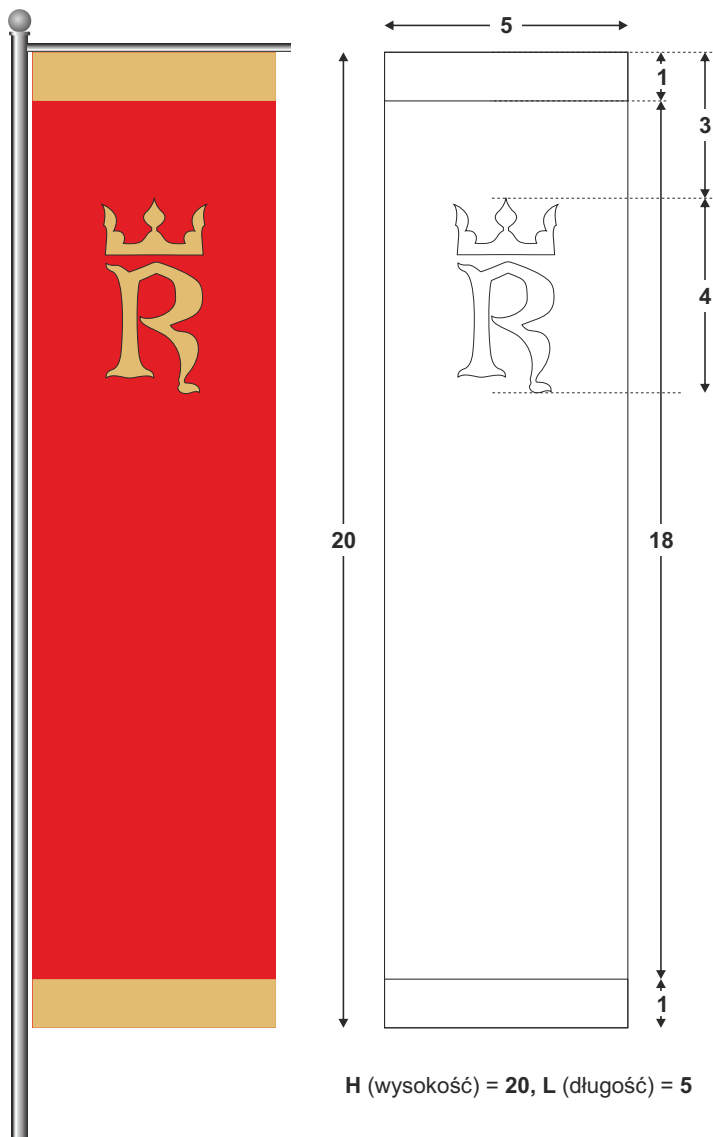
FLAGA STOLIKOWA MIASTA RADOMIA

H (wysokość) = 10, L (długość) = 5

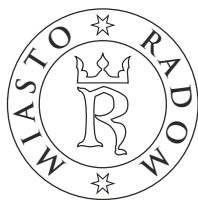
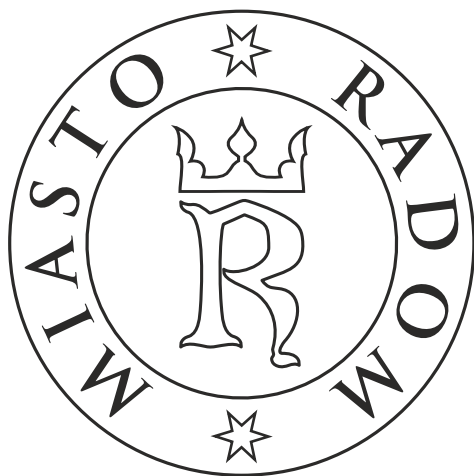
 M20%, Y60%, K15% M100%, Y100% K100%

BANER MIASTA RADOMIA

 M20%, Y60%, K15% M100%, Y100% K100%

PIECZĘĆ MIASTA RADOMIA

Skala 1:1
Ø = 36 mm

PIECZĘĆ PREZYDENTA MIASTA RADOMIA

Skala 1:1
Ø = 36 mm

PIECZĘĆ RADY MIEJSKIEJ W RADOMIU

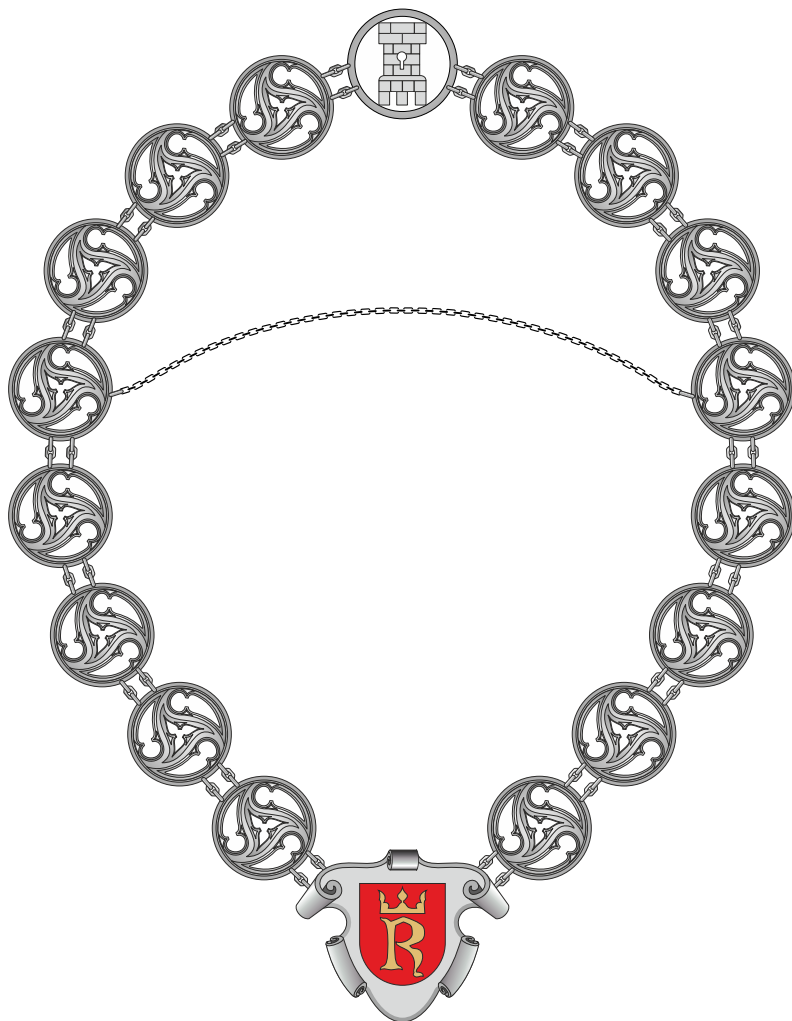

Skala 1:1
Ø = 36 mm

ŁAŃCUCH PREZYDENTA MIASTA RADOMIA

ŁAŃCUCH PRZEWODNICZĄCEGO RADY MIEJSKIEJ W RADOMIU

KLUCZ MIEJSKI

SYSTEM ZNAKÓW I SYMBOLI SAMORZĄDOWYCH MIASTA RADOMIA OPIS PROJEKTU GRAFICZNEGO

Herb Miasta Radomia

Blazonowanie:

W polu czerwonym złota gotycka litera R pod takąż koroną otwartą.

Przyjęcie w/w symboli za godło herbu miasta Radomia jest zgodne z zasadą sięgania do najstarszych sfragistycznych źródeł miejskich, w tym wypadku odcisku pieczęci mniejszej miasta Radomia przy dokumencie z 4 czerwca 1421 r. wystawionym przez rajców radomskich. Zasób: Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Akta miasta Lublina, Dokumenty pergaminowe i papierowe nr 9; sygn. 35/22/0/1/9. Odcisk w czarnym wosku, oryg., średnica 35 mm.

W gotyckiej literze R szeryfy występują tylko w lasce tej litery, a jej brzuszek jest owalny i zamknięty, bez szeryfu, zgodnie z rozwojem epigraficznym tej litery. Z kolei nóżka jest mocno wydłużona i odchodzi w stronę prawą (heraldyczną lewą), wystając poza brzuszek.

Monogram miasta występuje na co najmniej ośmiu zachowanych pieczęciach Radomia (oraz zapewne na dwóch niezachowanych) wykazując długie trwanie. Monogram ten

reprezentował całą wspólnotę miejską (a nie urzędy czy urzędników), od co najmniej roku 1421 do co najmniej roku 1786, czyli najmniej 365 lat. W epoce nowożytnej przyjął kształt w pełni heraldyczny, lecz bez elementów florystycznych (wici roślinnych) flankujących literę R.

Realizacja graficzna gotyckiej litery R oraz korony w projekcie herbu miasta Radomia nie jest „dosłownym” odrysem tych elementów z zachowanego odcisku pieczętnego z 1421 r., gdyż jego kształt jest wynikiem indywidualnych uwarunkowań w chwili wykonania i losów tego woskowego odcisku. Był on w obiegu archiwalnym przeszło sześć wieków i nie jest w idealnym stanie zachowania. Realizacja graficzna nie nawiązuje również do epigrafiki „podręcznikowej”, czy konwencji koron występujących w heraldyce, ale stawia sobie na cel rekonstrukcję rysunku reliefu gotyckiego tłoku pieczęci, a więc zamysłu jego rytownika. Możliwe, że był inspirowany oczekiwaniami ojców miasta w średniowieczu. Rysunek został oddany przy pomocy środków wyrażających szlachetną oszczędność, a jednocześnie godność patronatu królewskiego z pewną swobodą wydłużonej i odchodzącej w lewą stronę heraldyczną nóżki. Forma artystyczna, niewystępująca w żadnym innym herbie samorządowym w krótkim czasie może się stać znakiem odróżniającym i identyfikującym miasto. Zgodnie z zaleceniami Komisji Heraldycznej godło zostało umieszczone na tzw. tarczy hiszpańskiej, stosowanej w celu standaryzacji współczesnej heraldyki samorządowej.

Weksylia Miasta Radomia

Weksylia są symbolami miasta utrwalonymi i prezentowanymi na barwionym materiale.

Barwy płatów (płacht) weksyliów wywiedzione są z barw herbu.

Flaga Miasta Radomia

Flaga jest weksylium poziomym z godłem, umieszczanym na drzewcu.

Flaga stolikowa Miasta Radomia

Flaga stolikowa jest weksylium pionowym z godłem, ustawianym na podstawie.

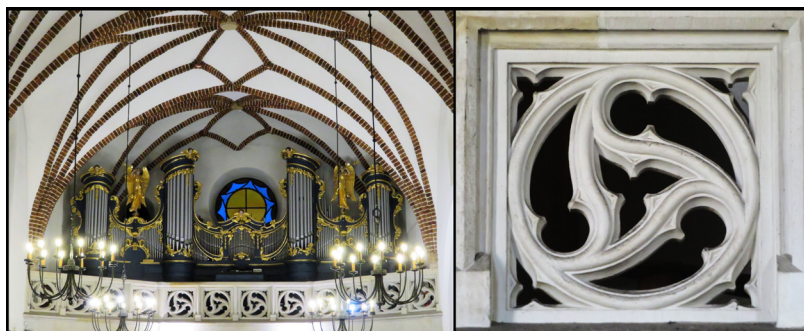
Baner Miasta Radomia

Baner (banner) jest weksylium pionowym z godłem, umieszczanym na maszcie.

Pieczenie

Pieczeń z herbem miasta jest pieczęcią urzędową w świetle przepisów ustawy o z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych. Samorządy mogą używać takich pieczęci poświadczając dokumenty w sprawach z zakresu zadań własnych jednostki samorządu terytorialnego. Można dodać, że jest również przejawem samorządności, który wiele samorządów realizuje z dumą. Nie jest to więc tylko – usankcjonowane prawem – nawiązanie do tradycji, lecz również wypełnienie przestrzeni promocyjnej dla idei samorządowej i integracji wspólnoty samorządowej.

Łańcuchy

Insygnia miejskie przynależne najwyższym przedstawicielom organów władzy miasta. Złożone są z plakiety z herbem miasta umieszczonym na kartuszu inspirowanym pieczęcią miasta Radomia z 1564 r. i ogniw nawiązujących do maswerków balustrady chóru kościoła oo. bernardynów pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Radomiu zaprojektowanej przez Stefana Szyllera. W jednym ogniwie znajduje się wizerunek wieży z herbu Radomia ustanowionego w 1990 r. wyrażając pamięć o tym herbie i symbolice znaków miasta.

Łańcuch Prezydenta Miasta Radomia

Insygnium miejskie przynależne najwyższemu przedstawicielowi organu władzy wykonawczej, zgodnie z zaleceniami Komisji Heraldycznej utrzymane w tonacji złotej.

Łańcuch Przewodniczącego Rady Miejskiej

Insygnium miejskie przynależne najwyższemu przedstawicielowi organu władzy stanowiącej, zgodnie z zaleceniami Komisji Heraldycznej utrzymane w tonacji srebrnej.

Klucz miejski

Klucz miejski jest insygnium używanym i nieodzownym w funkcjonowaniu miasta uniwersyteckiego.

Klucz o kształcie atrybutu św. Piotra inspirowany jednym z kluczy z herbu papieża Jana Pawła II z herbu miasta ustanowionego w 1990 r. W główce klucza (część chwytna) nowy herb miasta. Na trzpieniu klucza znajduje się element florystyczny inspirowany wicią roślinną z pieczęci miasta Radomia z 1421 r.

